
**OMAKUVA-TYÖPAJA TAMPEREEN TYTTÖJEN
TALOLLA®**

Kohtaamisia kuvien äärellä

HAMK
HÄMEEN AMMATTIKORKEAKOULU

Ammattikorkeakoulun opinnäytetyö

Ohjaustoiminnan koulutusohjelma

Lahdensivu, Wetterhoff 24.8.2010

Katri Kempas

Ohjaustoiminnan koulutusohjelma
Hämeenlinna

Työn nimi Omakuva-työpaja Tampereen Tyttöjen Talolla®

Tekijä Katri Kempas

Ohjaava opettaja Helena Leppänen ja Saija Honkala

Hyväksytty _____ . _____ . 20 _____

Hyväksyjä

HÄMEENLINNA
Ohjaustoiminnan koulutusohjelma

Tekijä	Katri Kempas	Vuosi 2010
Työn nimi	Omakeuva-työpaja Tampereen Tyttöjen Talolla	

TIIVISTELMÄ

Opinnäytetyö kertoo Omakeuva-työpajasta Tampereen Tyttöjen Talolla®. Tekijä suunnitteli, toteutti ja ohjasi Omakeuva-työpajan itse. Työssä pohdittiin Omakeuva-työpajan merkitystä siihen osallistuneille tytöille. Pohdinnan alla oli myös, vastaako Omakeuva-työpaja erityisnuorisotyön ja tyttötyön haasteisiin ja voiko se myös ehkäistä syrjäytymistä.

Opinnäytetyön tausta-ajatukset olivat tekijälle omakohtaisia. Taustateoriaa haettiin ekspressiivisestä kuvataideterapiasta sekä kuvataidekasvatuksen kirjallisuudesta. Tutkimusote oli fenomenologinen ja tutkimusmenetelmä oli laadullinen. Aineisto koostui Omakeuva-työpajassa syntyneistä kuvista, äänitetyistä ryhmäkeskusteluista sekä kuvista kirjoitetuista teksteistä. Myös tutkimuspäiväkirjaan kirjatut havainnot olivat aineiston osana.

Aineiston analyysissä ilmeni, että Omakeuva-työpajassa syntyneet kuvat herättivät tytöt pohtimaan omaa itseä, omia haaveita ja mieltymyksiä. Kuvien kautta työpajaan osallistuneet saattoivat tuoda esille sisäistä maailmaansa. Ryhmän vaikutus Omakeuva-työpajan vuorovaikutukseen koettiin mielenkiintoiseksi.

Omakeuvatyoäskentely on hyvä metodi erityisnuorisotyössä ja tyttötyössä. Sen merkitys näkyy oman itsen pohdinnassa. Se on yksi tekniikka, jolla voidaan opettaa oman itsen näkemistä suhteessa ympäröivään yhteiskuntaan.

Avainsanat Tyttötyö, omakeuva, kuvataideterapia, kuvataidekasvatus, syrjäytymisen ehkäisy.

Sivut 44 s. + liitteet 2 s.

HÄMEENLINNA
Crafts and Recreation

Author	Katri Kempas	Year 2010
Subject of Bachelor's thesis	Self Portrait Group in the Girls' House of Tampere®	

ABSTRACT

The aim of the Bachelor's thesis was to present the Self Portrait Group in the Girls' House of Tampere. The author of the thesis herself planned, produced and facilitated the Self Portrait Group. The thesis examined the meaning of the Self Portrait Group to the participants. The thesis also considered whether the Self Portrait Group meets the challenges of special youth work and girl action and whether it could also prevent social exclusion.

The background of the thesis was of personal meaning to the author. The theoretical background consists of literature on expressive art therapy and art education. The research approach was phenomenological and the research method qualitative. The material consisted of the works produced in the Self Portrait Group, recorded group discussions and texts written based on the self portraits.

The analysis of the material indicated that the pictures produced in the Self Portrait Group made the participants reflect upon themselves, their own dreams and predilections. Through their works the participants of the Self Portrait Group could make their inner world visible. The participants found it interesting how working in a group affected the interaction in the Self Portrait Group.

Self portrait activity is a good method in youth work and girl action. Its significance is seen in the self-reflection. It is one technique of teaching people to see themselves in relation to the surrounding society.

Keywords Girl action, self portrait, art therapy, art education, prevention of social exclusion

Pages 44 p + appendices 2 p.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
2	TAMPEREEN TYTTÖJEN TALO®	3
2.1	Toiminnan taustaa ja kuinka oma polkuni vei Tyttöjen Talolle.....	3
2.2	Sukupuolisensitiivinen tyttötyö ja Omakuva-työpaja	4
3	OMAKUVAN TEKEMINEN ON TARINAN KERRONTAA.....	6
3.1	Omakuvan tekemisen voimasta.....	6
3.2	Syrjäytymisestä ja nähdyksi tulemisesta	8
3.3	Omakuva: valta omaan tarinaan	10
3.4	Oma kokemus ja vuoropuhelua taideterapian kanssa	11
3.5	Ohjaustoiminnan artonomi kuvataidekasvattajana.....	12
4	TUTKIMUSMENETELMÄ JA TUTKIMUS VAIHEITTAIN.....	14
4.1	Tutkimusongelma- ja kysymykset	14
4.2	Laadullinen tutkimus ja fenomenologinen lähestymistapa	14
4.3	Aineistonkeruumenetelmä.....	15
4.4	Aineiston luotettavuus.....	15
5	OMAKUVA-TYÖPAJA OHJAAJAN SILMIN	16
5.1	Ensimmäinen tapaamiskerta.....	16
5.2	Toinen tapaamiskerta	18
5.3	Kolmas tapaamiskerta	20
5.4	Neljäs tapaamiskerta	21
6	AINEISTON ANALYYSI	22
6.1	Aineistolähtöinen analyysi ja analysointiprosessi.....	22
6.2	Omakuvat	23
6.3	Omakuvista nousi esiin tarinoita	34
6.4	Omakuvat herättivät pohdintoja itsestä	34
6.5	Omakuvien piirustus- tai maalaustekninen kuvailu	35
6.6	Omakuvat ja niiden tekeminen kertoivat myös tunteista	35
6.7	Ryhmä kuvien peilinä.....	36
7	POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET	37
7.1	Näkökulmia Omakuva-työpajaan.....	37
7.2	Ohjaajan ammatillisen kasvun pyrähdys.....	40
	LÄHTEET	43

Liite 1 Omakuva-työpajan malli

1 JOHDANTO

Tämä opinnäytetyö kertoo tarinan Omakuva-työpajasta, siihen osallistuneista naisista, heidän kuvistaan ja kertomuksistaan. Tarinan tapahtumapaikka on Tampereen Tyttöjen Talo.

Kiinnostukseni omakuvan tekemiseen sekä sen voimaa antavaan vaikutukseen heräsi opintojeni varrella. Halusin opinnäytetyössäni tutkia asiaa myös ryhmäprosessin tasolla. Ollessani opiskelijavaihdossa Alankomaissa kevään 2009 tutustuin omakuvien tekemisen voimaan. Huomasin, kuinka maalamalla peilistä oman kuvani ja jälkeinpäin tarkastelemalla tätä kuvaa, näen itseni ulkopuolisen silmin. Ja taas näiden omakuvien näyttäminen muille ja niistä keskusteleminen toimii jatkeena prosessille. Tässä opinnäytetyössä pohdin muun muassa sitä, onko omakuva-työskentely sopiva metodi myös ryhmätoiminnassa.

Tutkimuksellani on laadullinen, fenomenologinen lähestymistapa. Se mahdollistaa ennakkoluulottoman kokemuksen tutkimisen. Minulla on omakohtaisen kokemuksen kautta ajatuksia omakuvan tekemisestä, mutta aineiston keräämisen ja analysoinnin vaiheessa sisäinen tutkijani heitti nämä ajatukset taka-alalle odottamaan. Aineistonkeruu tapahtui Omakuva-työpajan myötä. Sain tutkimusmateriaaliksi kuvata osallistujien omakuvat, osallistujien tuottamat tekstit omakuvista sekä ryhmäkeskustelujen ääninauhan litteroidun tekstin. Omakuva-työpajan suunnittelu, toteutus ja ohjaaminen tapahtui pääaineprojektini ja terapeuttisen pääaineen ohjausharjoittelun resursseilla.

Tyttöjen Talojen yksi toimintaperiaatteista on asiakkaiden, nuorten naisten valtaistaminen. Miten sitten tullaan oman elämän valtiaaksi? Siihen en tiedä vastausta, eikä tämä opinnäytetyö etsi vastausta siihen. Sen sijaan opinnäytetyöni on kuvaus eräästä omakuva-työpajasta, jossa nuoret naiset ja kaksi ohjaajaa kohtasivat toisensa, keskustelivat, olivat vuorovaikutuksessa kuvien äärellä. Kenties vuorovaikutus toisten kanssa, ehkä kuvien tekeminen tai itsen katseleminen etäältä valtaistaa, voimauttaa.

Luvuissa 2-3 kerron taustaa siitä, miksi päädyin tarjoamaan tällaisen tilaisuuden Tampereen Tyttöjen Talolla sekä minkälaiset teoriat ja ajatukset johdattelevat tätä opinnäytetyötä. Luvuissa 5 ja 6 kerron omakuva-työpajan tapahtumista, minkälaisia kuvia siellä syntyi ja mitä tytöt halusivat kertoa kuvistaan. Vastaan myös ennalta asettamiini kysymyksiin. Lopulta luvussa 7 päätän tarinan pohdintoihini siitä, mikä on tämän tarinan opetus.

Opinnäytetyöni on paitsi eräs lukuisista ammattikorkeakoulutaipaleeni opintosuorituksista myös moniulotteinen kertomus. Toisaalta se on kertomus Tyttöjen Talon Omakuva-työpajan tyttöjen kokemuksista. Se on yhtä lailla oma voimauttava kokemukseni, jossa kasvan sekä ammatillisesti että ihmisenä ja naisena. Tyttöjen Talon hätkähdyttävä, pinnanalainen vaikutus todella on oman naiseuden pohtiminen. Opinnäytetyöprosessini aikana pohdin myös suuntautumistani terapeuttiseen ja kasvatukselliseen kuvatai-

teeseen. Opinnäytetyöprosessini myötä näkemykseni on kulkeutunut polulle, jossa kasvatustieteellinen kuvataide palvelee terapeuttislähtöistä kuvataidetta sekä toisinpäin. On mahdoton sanoa ulkopuolelta, mikä on kellekin terapeuttista tai mikä kasvatuksellista. Toisaalla pedagogisen otteen avulla voi auttaa ilmaisun kehittymistä uudelle tasolle. Tällöin myös toiminnan terapeuttisuudesta voi tulla tietoisemmaksi. Toisaalta taas terapeuttistavoitteinen voi opettaa ilmaisusta jotain sellaista, jota mikään muutoseikkoihin takertuminen ei pystyisi avaamaan. Näen terapeuttisen ja pedagogisen kuvataiteen kaksisuuntaisena ovena, jossa yhden oven auttua voi astua oven toiselle puolelle.

Tutkin omakuvien tekemistä ja niistä keskustelemista. Peilaan omaa aiempaa kokemusta sekä keräämääni aineistoa lähdeaineistooni, pohdiskellen ja mietiskellen. Tutkimukseni tarkoitus on kuvailla, mitä Omakuva-työpajassa Tampereen Tyttöjen Talolla tapahtui. Mitä kuvista puhuttiin, mitä ryhmän sisällä tapahtui? Lopussa päädyn pohtimaan, minkälaisia päätelmiä voi tulosten perusteella tehdä ja miten omakuvien tekemistä voisi jatkossa käyttää.

Kuva 1 Omakuva voi olla oman sisäisen maailman opas ja tulkki.

2 TAMPEREEN TYTTÖJEN TALO®

Tässä luvussa kerron opinnäytetyöni tilaajasta ja toimintaympäristöstä, Tampereen Tyttöjen Talosta. Aluksi kerron omasta taustasta Tampereen Tyttöjen Talolla ja mitkä viitat minut sinne johdattivat. Kerron myös Talon toiminnan tausta-ajatuksista ja siitä, miten ne liittyvät oman opinnäytetyöni tavoitteisiin.

2.1 Toiminnan taustaa ja kuinka oma polkuni vei Tyttöjen Talolle

Tampereen Tyttöjen Talo on osa Settlementti Naapurua. Sen perusarvoja ovat muun muassa yksilön oikeuksien kunnioittaminen, paikallisuus ja heikommassa asemassa olevien auttaminen. Suomen ensimmäinen Tyttöjen Talo perustettiin Helsinkiin vuonna 1999. Tampereelle Tyttöjen Talo syntyi ensin RAY:n rahoittamana hankkeena vuonna 2004. Tampereen Tyttöjen Talo on tarkoitettu tytöille ja nuorille naisille, noin 12—28-vuotialle (Kaukoniemi 2004-2005). Tällä hetkellä Suomessa on Tyttöjen Talot Helsingissä, Oulussa, Tampereella ja Turussa (Eischer & Tuppurainen 2009).

Etsiessäni syksyllä 2009 harjoittelu- ja opinnäytetyöpaikkaa mielenkiintoni heräsi Tampereen Tyttöjen Taloa kohtaan. Olin tutustumisharjoittelusani ollut Settlementti Naapurin Naisten kansainvälisessä tapaamispaikassa, Naistarissa. Ajatus harjoittelusta Tyttöjen Talolla jäi silloin kytemään mieleeni. Tyttöjen Talo tarjosi minulle mahdollisuuden sekä syventävän harjoittelun että opinnäytetyön tekemiseen.

Kuva 2 Tampereen Tyttöjen Talon logo.

2.2 Sukupuolisensitiivinen tyttötyö ja Omakuva-työpaja

Mitä enemmän luen Tyttöjen Talosta ja tyttötyöstä, sitä enemmän näen oman opinnäytetyöni vastaavan tyttötyön haasteisiin. Tyttöjen Talojen toiminta on erityisnuorisotyötä. Talot luovat nuorille naisille tilan ja ajan löytää se tyttö tai nainen, joka haluaa olla. Oman minän kohtaaminen, sen näkyväksi tekeminen ja siten valtaistuminen ovat toiminnan tavoitteita sekä Tyttöjen Talossa että Omakuva-työpajassa.

Eischer ja Tuppurainen (2009) nostavat tutkimuksessaan esille myös minun opinnäytetyöni kannalta kiinnostavan käsitteen, peilaamisen. He puhuvat siitä, kuinka Tyttöjen Talolla on aivan konkreettisesti kookkaitakin peilejä ja että tytöt peilaavat itseään sekä suhteessa työntekijöihin että muihin tyttöihin (Eischer & Tuppurainen 2009, 60). Tällaista peilaamista katson tapahtuvan Omakuva-työpajassa paitsi konkreettisesti myös syvemmällä tasolla. Usein tyttö tai nuori nainen peilaa itseään suhteessa vastakkaiseen sukupuoleen. Tyttöjen Talon kontekstissa naisen ei tarvitse peilata itseään suhteessa vastakkaiseen sukupuoleen. Tällöin voi ohittaa perinteisen sukupuolisen teorian, jossa nainen on lähtökohtaisesti mieheen verrattava toinen (Parenta-Çapková 2005, 144). Omakuva-työpajassa tuo negatiivi itsestä voi olla konkreettinen peili sekä sen avulla maalattu omakuva.

Eischer ja Tuppurainen (2009) ovat tutkineet Tyttöjen Talojen yhteiskunnallista merkitystä sosiaalisen nuorisotyön muotona. He kertovat Tyttöjen Talon tavoitteen olevan muun muassa tyttöjen ja nuorten naisten hyvinvoinnin lisääminen ja elämönhallinnallisten valmiuksien parantaminen (Eischer & Tuppurainen 2009, 14). Myös näissä perustavoitteissa näen yhteneväisyyttä Omakuva-työpajan tausta-ajatuksille. Luvussa 4.4 kerron tarkemmin omakuva-työpajan tausta-ajatuksistani ja pohdin niiden samankaltaisuutta Eischerin ja Tuppuraisen (2009) teemojen kanssa.

Tyttöjen Talon toiminta perustellaan myös sillä ajatuksella, että perinteinen nuorisotyö tavoittaa paremmin pojat kuin tytöt (Nitovuori 2004, 9; Eischer & Tuppurainen 2009, 15). Tytöt myös kohtaavat aikuseksi kasvamisen aikana poikia ristiriitaisempia haasteita: tulisi sopeutua työelämän miehisiin toimintamalleihin sekä olla samanaikaisesti hennon naisellisia (Uusitalo 2004, 35). Tyttötyön lähtökohtana on tukea naiseksi kasvamista. Tyttöjen Talo tarjoaa tällaiselle kasvulle turvallisen ympäristön, jossa on lupa olla ilman rooliodotuksia.

Toki minä itse naisena näen paremmin juuri naiseuden haasteet miehisiin haasteisiin verraten. Omakuva-työpajan voisi toki toteuttaa myös seka- tai poikaryhmässä. Tällä hetkellä taidan kuitenkin katsella maailmaa hyvinkin tyttömaisten kehysten läpi ja näen tarpeellisena kyseenalaistaa nyky-yhteiskunnan sukupuolikysymyksiä. Tyttöjen Talon kaltainen voimaannuttava, sanoisinko jopa naiseuttava, paikka antaa mahdollisuuden kyseenalaistaa omaan identiteettiin vaikuttavia uskomuksia. Tampereen Tyttöjen Talolla suunnittelemani ja ohjaamassani Omakuva-työpajassa näitä voitiin pohtia myös kuvallisin keinoin.

Median leipomat stereotyyppiset mies- ja naiskuvat voi jättää kynnykseltä Tyttöjen Talolle astuessa. Tyttöjen Talojen toiminnassa sukupuolisensitiivisyys on yksi erottuvimmista ja arvokkaimmista lähtökohdista muuhun nuorisotyöhön nähden. Niin Tyttöjen Talon tytöt, kuin myös työntekijät, vapaaehtoiset ja harjoittelijat, saavat Tyttöjen Talon ympäristössä tilan ja ajan pohtia omaa naiseuttaan. Tyttöjen Talolla tähdennetään, ettei ole olemassa yhtä oikeata naiseutta ja miehisyyttä (Eischer ja Tuppurainen 2009, 16). Sukupuolisensitiivinen työote antaa näin myös Tyttöjen Talolla toteutettavalle Omakuva-työpajalle näkökulman sukupuolirooleista vapaaseen ilmaisuun ja tyttöyden ja naiseuden pohtimiseen. Tällainen oman naiseuden pohtiminen, oman sukupuolirooliin identifioiminen, on sukupuolisensitiivisen näkökulman kannalta tärkeä osa tervettä kasvua (Eischer & Tuppurainen 2009, 16). Ja vaikken Omakuva-työpajassa tuokaan naiseuden pohtimisen teemaa sanallisesti esille, sen nimenomainen tila, Tyttöjen Talon ryhmätoimintahuone, mahdollistaa ja antaa tilan juuri naiseuden pohtimiselle.

Tampereen Tyttöjen Talolla sukupuolisensitiivinen tyttötyö merkitsee myös uusien työtapojen kehittämistä. Talolla hyödynnetään tyttötyön menetelmiä muun muassa tyttöjen identiteetin vahvistamisessa, kehonhallinnan, itsetuntemuksen sekä tunneilmaisun tukemisessa (Tampereen Tyttöjen Talon vihko: Sukupuolisensitiivisen tyttöryhmän ohjaaminen n.d.). Omakuva-työpaja vastaa uudenlaisen työtavan kokeilun ja kehittämisen haasteeseen. Omakuva-työpajan lähtökohdat, itsetuntemuksen lisääminen, oman itsen peilaaminen sekä kuvallinen ja sanallinen ilmaisu myötäilevät sukupuolisensitiivisiä tavoitteita.

Kuva 3 Työskentelyä Tyttöjen Talon Omakuva-työpajassa.

3 OMAKUVAN TEKEMINEN ON TARINAN KERRONTAA

Tässä luvussa pyrin punomaan yhteen ajatuksiani kuvataideterapian ja -kasvatuksen sekä syrjäytymisen ehkäisyn yhteydestä Omakuva-työpajaan. Pohdin niiden keskinäistä suhdetta, jota pohjaan myös omilla kokemuksillani. Ajatuksiani omakuvan tekemisestä peilaan Leena Ahtola-Moorhousen teokseen.

3.1 Omakuvan tekemisen voimasta

Omakuva-työpajassa tarkastellaan itseä konkreettisen peilin kautta, piirretään tai maalataan kuva peilin avulla. Ryhmäkeskustelussa kaikkien kuvista keskustellaan, jokainen saa mahdollisuuden tulla nähdyksi ja kuulluksi. Omakuva-työpajani pyrkii vastaamaan näin pieneltä osaltaan syrjäytymisen ehkäisemisen haasteeseen.

Leena Ahtola-Moorhouse (2000) kirjoittaa teoksessaan *Ja kukaan ei tiedä millainen olen* Helene Schjerfbeckin omakuvista. Hän pohtii Schjerfbeckin omakuvien ilmaisun voimaa: omakuva on muotokuva, jossa taiteilija on malli itselleen. Taiteilija katsoo itseään peilistä, luo kuvan itsestään toisille ja itselleen. Omakuvan maalarista tulee ensimmäinen katsoja, oman kuvansa hallitsija, sen luoja, sen retoriikan ja rekvisiitan valitsija (Ahtola-Moorhouse 2000, 9). Ahtola-Moorhousen tekstissä minua kiehtoo erityisesti kuvan hallitsijasta puhuminen. Maalattaessa omakuvan tekijä on sen hallitsija, ei sivusta katsoja, syrjäytynyt.

Syrjäytyminen itsestä ja yhteiskunnasta liittyy toiseuden teemaan. Olli Löytty (2005, 96) vertaa toiseutta peilikuvaan itsestä, jolloin heijastus on ikään kuin negatiivi itsestä. Myös omakuva on kuin toinen minä, negatiivi itsestä. Toinen on peili, jonka avulla opimme itseämme. Tuo toinen voi olla konkreettisesti maalattu kuva itsestä.

Ahtola-Moorhouse (2000) näkee siis omakuvan niin ikään valtaa antavana. Ajattelen itse näin olevan myös Tyttöjen Talon Omakuva-työpajan kohdalla. Toki tässä voi nähdä filosofisen dilemman: Schjerfbeck on Suomen kuvataiteen historian suuri mestari, kuinka voin ajatella Tyttöjen Talon työpajassa tehdyillä olevan saman voiman? Oma taidekasvatuksellinen filosofiani antaa kuitenkin tähän vastauksen: jokainen tekee kuvan itselleen, omista lähtökohdistaan, oman silmän, käden ja luovuuden synnyttämän yhteistyön tuloksena ja se on juuri sellaisena hyvin arvokas. Tekijän taiteellisella tunnustuksella ei ole vaikutusta kuvan omakohtaisesti koettuun voimaan.

Edellisen luvun pohdintoihin haen apua Marjo Räsänen (2008) teoksesta *Kuvakulttuurit ja integroiva taideopetus*. Räsänen (2008) esittelee teoksensa luvussa 2.3 Taiteellinen kehitys ja kognitio, taideteoreetikko Rudolf Arnheimin luomaa käsitystä kognitiosta taiteellisessa ilmaisussa. Arnheimin esittämien ajatusten mukaan raja taiteen ja ei-taiteen välillä on

hiuksenhieno: kuvallista käsitteellistämistä tapahtuu sekä lapsen että taiteilijan työskentelyssä. Taide on kykyä ilmaista jonkin asian luonnetta ja merkitystä sen aistittavien ominaisuuksien pohjalta (Räsänen 2008, 46). Omakuva-työpajan osallistujat tekevät siis havaintoja peilin kautta ja annetun materiaalin kautta toteuttavat omakuvan paperille. Toki lahjakkailla kuvan tekijöillä on erilaiset mahdollisuudet ja edellytykset kuvan tekemiseen, mutta Omakuva-työpajan tarkoituksena ei ole kuvien näennäinen laadukkuus, vaan kuvien merkitys itselle. Omakuva-työpajan prosessiin liittyy myös kuvien sanallistaminen tekstin ja keskustelun avulla, joka osoittaa sitä, että jokainen kuva on arvokas. Jokaisesta kuvasta riittää saannottavaa ja se on arvokasta.

Omakuviin liittyy mielestäni oman kertomuksen välittämisen hienous. Kuvan tekeminen voi johdattaa sellaisiin sanojen tavoittamattomiin kokemuksiin —johonkin, joka on pintaa syvemmällä. Ahtola-Moorhouse (2000, 38) on löytänyt tällaisia elementtejä Schjerfbeckin omakuvista. Hän kirjoittaa teoksessaan, että hurjat omakuvat taiteilija maalasi selvittääkseen kriisistään. Erityyppisten kriisien kohdallahan ihmisen tulee saada implisiittiseltä tasolta kokemus eksplisiittiselle tasolle. Ehkä Schjerbeckillekin omakuvat toimivat juuri tässä prosessissa. Ahtola-Moorhouse (2000) jatkaa edelleen pohdintaa, kuinka omakuvien kautta Schjerfbeck olisi ollut hyytävässä keskustelussa loukatun naiseutensa kanssa ja kovettamassa itseään kestäväksi yksinäistä elämää (Ahtola-Moorhouse 2000, 38.) Helene Schjerfbeck päästi pinnanalaisia voimia esille, hän antoi alitajuisen puhua kuvassaan (Ahtola-Moorhouse 2000,42).

Ehkä Ahtola-Moorhousen luomien päätelmien kautta voi johtaa ajatuksen siitä, kuinka omakuvien tekeminen todella antaa voimia kestää kriisintäyteistä elämää ja vaikeita asioita. Juuri tällaisia asioita pohdin myös itse tekemiäni omakuvien kohdalla: mistä esimerkiksi voimakkaat ja ristiriitaiset värit johtuvat. Minun ei tarvitse edes selvittää edellä esittämäni kysymystä. Itsetuntemustani lisää jo se, että ylipäätään olen voinut havainnoida omakuvani sisältävän ristiriitaisia ja voimakkaita värejä. Pyrkimykseni Omakuva-työpajassa on antaa mahdollisuus osallistujien tutkia itseä ja omia asioita kuvan kautta, sekä yksin että yhdessä.

Päivi Känkäinen (2003) kertoo artikkelissaan elämäkerronnallisesta taide-työskentelystä lasten kanssa. Mielestäni tämä rinnastuu Omakuva-työpajaan, koska omakuva on myös tarinan kertomista itsestä. Kaikilla lapsilla on nähdäksi tulemisen kaipuu, Känkäinen (2003) toteaa. Hän kirjoittaa myös, että taideilmaisun keinoin elävöitetty kasvatustyö on parhaimmillaan yhteisöllisyyttä. Se on siis juuri sitä, mitä Setlementtiliiton alainen Tyttöjen Talokin toiminnallaan tavoittelee. Känkäinen (2003, 87) selventää ajatustaan: se (taideilmaisus) on yhdessä työskentelyä ja arviointia, palautteen antamista ja vastaanottamista (Känkäinen 2003, 87). Näin taidetyöskentely on avaus kohti mahdollisesti hylätyn, lapsen, ja Omakuva-työpajassa nuoren naisen tai tytön, nähdäksi tulemistä ja ryhmään kuumelumisen tunnetta. Omakuvien voima liittyy nähdäksi tulemiseen.

3.2 Syrjäytymisestä ja nähdyksi tulemisesta

Syrjäytyminen itsestä näkyy liiallisena itsensä unohtamisena. Vuorovaikutuksen puutteessa omat mielikuvat jäävät oman itsen sisään muokaten minuutta lopulta niiden suuntaiseksi. Kun ei voi ilmaista itseä, omat mielikuvat vallitsevat ja lopulta voi jäädä niiden vangiksi. Ja vanki on suljettu jonkin ulkopuolelle, syrjäytetty.

Inkeri Sava (2003) vahvistaa artikkelissaan pohdintojani siitä, että ulkoisesti merkittävältä näyttävää rakenteellista yhteiskunnasta syrjäytymistä keskeisempää on syrjäytyminen omasta itsestä ja arvokkaaksi koettavasta ja elettävästä omasta elämästä. Vieraantuminen itsestä, omista tunteista ja arvoista tekee vaikeaksi itsestä huolehtimisen ja omaan elämään vaikuttamisen (Sava 2003, 8). Vieraantuessa itsestä ja omista tarpeista, on altis syrjäytymään ryhmistä ja jopa yhteiskunnasta. Jollei koe omaa ääntään arvokkaaksi, miksi vaivautua sitä käyttämään?

Taiteen avulla on mahdollista kehittää itseymmärrystä ja rakentaa elämäntarinoita ja yhteisöllisyyttä, kirjoittaa Marjatta Bardy (2003) artikkelissaan. Yksityisten ihmisten tarinat ovat säikeitä laajemmasta kulttuurisista kehityssuunnista. Tarvitaan erilaisten ihmisten tarinoita, myös marginaalista sekä tarinoiden jakamista, ettei eliitti jää palvomaan omaa erinomaisuuttaan (Bardy 2003, 30). Tällaiselle tarinankerronnalle täytyisi olla foorumeita. Yksi puro tässä tarinankerronnassa voivat olla juuri omakuva-työpajan kaltaiset pienetkin projektit.

Omien tarinoiden kertomisella ja jakamisella voi siis kokea arvokkuutta ja jäsentää omaa paikkaansa ja omia vahvuuksia ja heikkouksia. Mikäli yhtään havainnoimme ympäröivää yhteiskuntaamme, on helppo kertoa tarinaa jostakin aivan muusta, kuin kansalaisten yleisestä arvokkuuden tunteesta.

Vieraantuminen itsestä, omista tunteista ja arvoista vaikeuttaa oloa ja tekee olon jopa mahdottomaksi itsestä huolehtimisen, saati aktiivisen ja rohkean vaikuttamisen omaan elämään, Sava (2003) jatkaa. Olisiko vieraantuminen itsestä niin monien esimerkiksi kansantautiimme masennukseen sairastuvien alkusoitanta? Sava puhuu myös yhteiskunnallisesta syrjäytymisestä maahanmuuttajien, pakolaisten ja laitосkierteessä olevien kannalta: Millä tavoin nämä kohtalon sanelemat tapahtumat pakottavat oman elämän ja identiteetin murtumiseen tai hämärtymiseen, lapsuuden mustiin aukkoihin, hämäriin muistoihin ja outoihin tunteisiin? (Sava 2003, 36). Yhteiskuntaamme havainnoimalla näyttää siltä, että on niin monia tarinoita ja kohtaloita, jotka kaipaavat eheytymistä.

Tausta-ajatukseni Tyttöjen Talon Omakuva-työpajassa on muun muassa antaa mahdollisuus korjaavaan kokemukseen mahdollisesta arvottomuuden tunteesta ja vaillejäämisestä. Tyttöjen Talon toiminta keskittyy muun muassa syrjäytymisuhan alla oleviin nuoriin, joten talon asiakkailla on tarvetta tällaiselle. Syrjäytymiseen liittyy ajatus toiseudesta, eli siitä, ettei ole se ensimmäinen, jolla on valta. Haen tarttumaa tälle pohdinnalle Johannes Ojansuun (2008) teoksesta Lankeemus. Hänen mukaansa toiseus on meissä kaikissa oleva tiedostamaton arkaainen olemus, joka on persoonallisuus

temme alla. Tämä tiedostamaton toiseus on siis sitä, mikä ei näy meissä päällepäin eikä se ole kielellisesti todennettavissa, Ojansuu kirjoittaa. Tämä liittyy toki kaikkiin nykyihmisiin, ei tiettyyn erityisryhmään. Ojansuun tekstissä tartun määritelmään siitä, ettei tuo tiedostamaton toiseus meissä ole kielellisesti todennettavissa. Entä onko se mahdollista kuvan keinoin? Kuvat tuovat materiaaliseksi omia mielikuviamme. Kun omat mielikuvamme ovat konkreettisella tasolla, niin voimme edelleen käsitteellistää niitä. Omakuvien kohdalla voi käsitteellistää esimerkiksi oman elämäntilanteeseen tai tunteeseen liittyviä asioita. Tämä auttaa tulemaan tietoisemmaksi itsestä ja omista valinnoista ja tunteista. Se voi auttaa myös päästämään irti menneestä. Nämä ajatukset liittyvät toki vahvasti myös taideterapiaan, jota sivuan kappaleessa 3.4.

Niin ikään Miina Savolainen (2008) pohtii näkymättömyyden kokemusta. Hänen mielestään sillä on merkitystä ulkopuolisuuden kokemuksena (Savolainen 2008, 165). Hän jatkaakin, että liitymme yhteisöön nähdyksi tulemalla, meillä jokaisella on muistijälki ruumiissamme siitä, miten olemme kokeneet maailmamme ja tulleet siinä nähdyiksi, Savolainen (2008) sanoo. Koemme itsemme arvokkaiksi saadessamme kokemuksen nähdyksi tulemisesta. Tällöin voimme liittyä arvokkaina osaksi yhteiskuntaa.

Syrjäytyminen voi liittyä myös traumaattisiin kokemuksiin. Tyttöjen Talon ympäristössä tämä voi yhdistyä erityisesti maahanmuuttajataustaisiin asiakkaisiin. Tässä kohtaa lainaan Savan (2003) ajatusta uudestisyntymisestä, uudelleen itsensä löytämisestä. Löytäminen voi olla hukatun takaisin saamista, jälleenlöytämistä esimerkiksi traumaattisen kokemuksen terapeutin työskentelyn seurauksena. Vähitellen ihminen uskaltaa kohdata unohtuneet kokemukset ja voi näin vapautua niiden traumatisoivasta vaikutuksesta (Sava 2003, 39). Omakuvia tekemällä olen itse saavuttanut yhden tällaisen uudestisyntymisen kokemuksen. Tein omakuvia, näytin niitä muille, keskustelin sekä itseni että muiden kanssa kuvistani. Se antoi vähitellen minulle tietoa itsestäni, se auttoi minua käsittelemään syvimpiä tuntejani menneisyyteen ja nykyisyyteen liittyen. Tämän opinnäytetyöni myötä jatkan keskustelua omakuvan tekemisen voimasta edelleen Tyttöjen Talon Omakuva-työpajan kontekstissa.

Sava (2003) puhuu myös toisesta mahdollisuudesta. Kognitiivisen tietoisuuden varjoon voi jäädä suuri määrä muistoja kokemukselliseen, evokatiiviseen ja ruumiilliseen muistiin. Ruumiillinen muisti voi tavoittaa kokemuksia ruumiin tuntoina, kipuina, kosketuksina, tuoksuina, ääninä ja rytmeinä. Niiden ja niihin liittyvien kokemusten tiedostaminen ja sanoilla kuvaaminen on yleensä mahdotonta. Tai se on tehtävä toisin: evokatiivisesti, poeettisesti, vertauskuvien, taiteen transformatiivisen keinoin (Sava 2003, 40).

Lienee lukuisia syitä siihen, miten tai miksi ihminen voi jäädä oman miänsä vangiksi. Kaltareiden auki sahaamiseen voi olla monta menetelmää. Ohjaustoiminnan artonomin näkökulmasta kulttuuriset menetelmät sekä ryhmätoiminta voivat toimia tässä oivana viilana. Avainsana tässä on kuitenkin oman itsen ilmaisu, tunne siitä, että on tullut nähdyksi ja kuulluksi. Tässä kohtaa ohjaajan herkkyyt, aitous ja taito ovat kriittisiä.

Voinee syrjäytyminen olla myös opittua edellisiltä sukupolvilta. Savolainen (2008) mainitsee näkymättömyyden kokemuksen sukupolvien jatkumossa: jollei vanhemmalla ole itsellään arvokkuuden kokemusta, ei hän kykene sitä antamaan lapselleenkaan. Lapsi jää tunnetasolla hylätyksi, koska vanhempi on kääntynyt kohti omia tarpeitaan ja vaille jäämisiään (Savolainen 2008, 166). Pohtimatta sen enempää, miten tällaiset vaille jäämiset heijastuvat yhteiskunnassamme, esitän yksinkertaisesti jo tässä kappaleessa moneen kertaan sivutun huomion: meille kaikille tekisi hyvää löytää omanlainen itseilmaisun muoto, liittyi se sitten kuvataiteeseen tai auton korjaamiseen. Tässä opinnäytetyössä tutkin omakuvan tekemistä sen keinona.

Ehkä olisi tarpeellista pohtia kysymystä siitä, miksi me syrjäydymme omista tarpeistamme. Mitä haluamme elämältä, kuinka voimme elää juuri omanäköistämme elämää? Ketä varten me toteutamme itseämme? Kohtaamalla kuvan kautta itsessämme olevan toiseuden, voimme saada siihen sopivan tarkasteluetäisyyden ja pohtia uudelleen.

3.3 Omakuva: valta omaan tarinaan

Edellisen luvun pohdintoista johdan ajatukseni omakuvaan itseilmaisun ja tarinankerronnan välineenä. Perustan käsityksen omiin kokemuksiini, niistä johtuviin pohdintoihin sekä läpikäymääni lähdeaineistoon. Omakuva voi olla siis hyvin voimakas väline ja avain oman mielen suljettuihin oviin. Taide- tai omakuvatyöskentelyn kautta voi ilmaista asioita, jotka ovat kenties jääneet kokonaan tietoisesta muistista varjoon. Sen avulla näitä unohtuneita, mielen hylkäämiä muistoja ja kokemuksia voi tuoda näkyville. Omakuvatyöskentely voi toimia näin jonkin liikkeelle panevana voimana.

Miina Savolainen puhuu omakuvasta voimauttavan valokuvan näkökulmasta. Siinä omakuva tarkoittaa valokuvaa itsestä. Savolainen (2008) kirjoittaa omakuvan tavoittavan paljon enemmän kuin ulkoisen olemuksen. Joskus esteenä kuvatuksi uskaltautumisesta on pelko nähdä itsensä, ja tämä tunne voi koskettaa koko olemassaoloa. Omakuva voi pelästyttää ensin: se on raadollinen ja paljastava (Savolainen 2008, 153). Savolainen toki puhuu tässä valokuvatuista, siis maalaukseen verrattuna realistisesta kuvasta. Luotan kuitenkin kokemukseeni ja päätelmäni, jonka mukaan myös maalattu omakuva toimii samankaltaisesti: paljastaa, näyttää itselle asioita, joita ei voi sanoin kuvata.

Savolainen (2008) ottaa myös esille omakuvan tarinankerronnan näkökulman: varttuessaan ihminen näkee kuvan kautta oman vanhenemisensa ja elämään liittyneet menetykset. Miina Savolainen kirjoittaa projektiin osallistuneiden tyttöjen pohdintojen kautta omakuvia dokumentteina todellisesta minästä: vastakohtana arkisille rooleille (Savolainen 2008, 163). Tällöin arki on roolileikkiä ja kuvat ovat sen vastakohta. Myös Tampereen Tyttöjen Talon Omakuva-työpajassa tehdyistä kuvista voisi ajatella näin. Myöhemmin luvussa 6, jossa teen analyysia aineiston pohjalta, palaan tähän aiheeseen: kuinka Omakuva-työpajan tila ja aika antavat mahdollisuu-

den esittää itsensä kuvan keinoin muussa roolissa, kuin millaisessa muut ovat kunkin tottuneet näkemään.

Omakekuva-työpajassa syntyneissä kuvissa osallistujat saavat itse määritellä itsensä. Jokaisella on valta omaan kuvaansa. Jokainen saa kirjoittaa siitä mitä tahansa ja kertoa siitä sen, mitä itse haluaa. Näin voi kehittää tietoisuutta omasta itsestä, mutta myös siitä, että vain itsellä on valta päättää omasta kuvastaan.

Kuva 4 Taidetyöskentelyä ja peilaamista.

3.4 Oma kokemus ja vuoropuhelua taideterapian kanssa

Omakekuvan tekeminen on moniulotteinen tapahtuma. Katson itseäni konkreettisesti peilistä. Se on kuitenkin erilaista peilaamista kuin kaunistautuessa. Olen asettanut itseni toiseen tilaan kuin meikatessa tai hiuksia laittaessa. Istun tuolilla tai seison peili ja maalaus pohja edessäni, maalausvälineet kädessäni. Tällöin tapahtuva peilaaminen on omaan itseän, oman hetkelliseen tilaan katsomista. Ja tämän peilaamisen ja maalausaktin synnyttämä kuva on täysin erilainen heijastus itsestäni kuin ehostautuessa käyttämäni peilikuva. Opinnäytetyön luvussa 2.2 puhun Tyttöjen Talolla tapahtuvasta peilaamisesta. Myös Meri-Helga Mantere (2009) käyttää peilaamisen termiä kuvaillessaan taideterapian ydinprosesseja. Hänen mukaansa itsestä materiaaliseksi heijastettu mielikuva voi käynnistää prosessin, joka voi muuttaa kokemusta itsestä ja omista toimintatavoista (Mantere 2009, 43).

Mantere (2009) puhuu mielikuvien voimasta. Freudin ja Jungin teoriat tiedostamattoman itsen kumpuamisesta unien ja erilaisten mielikuvien muodossa ovat alustaa ekspressiivisen taideterapian teorialle. Mantere (2009) kertoo James Hillmanin kehittäneen edelleen Jungin mielikuvapsykologiaa, jossa tärkeintä on mielikuvien herättäminen. Hillmania pidetään ekspressiivisen taideterapian yhtenä merkittävimmistä taustahahmoista (Mantere 2009, 15). Taideterapiassa mielikuvat ja niihin liittyvät ajatukset ja

tunteet välittyvät meille visuaalisesti kuvien kautta. Ne ruokkivat mielikuvitusta edelleen. Myös muut aistikanavat ovat käytössä. Mielikuvat välittyvät yleensä kuvallisesti suuremmin kuin sanallisesti (Mantere 2009, 14).

Pohjaan edellisen kappaleen johdattelua kuvataideterapiaan omaan kokemukseeni omakuvien terapeuttisuudesta. Kevään 2009 opiskelin kuvataidekasvatuksen koulutusohjelmassa Noordeilijke Hogeschool Leeuwardenissa, Alankomaissa. Sain ohjeen maalata omakuvia sikäläisen opinahjon opettajalta Gerard Stoutilta. Maalasin omakuvia, näytin niitä niin ystävilleni kuin opettaja Stoutille. Lisäksi kuka tahansa koulun taideosastolla vierailut saattoi nähdä seinillä nojaavia töitani. Yksi omakuvien tekemisen terapeuttisesta ulottuvuudesta liittyy mielestäni nähdyn tulemisen kokemukseen, josta puhun tämän opinnäytetyön edellisissä luvuissa. Tekemällä omakuvan annan visuaalisen puheenvuoron itsestäni, elämästäni tai hetkellisestä tunnelmasta. On tuo puheenvuoro sitten aloitus sisäiselle vuoropuhelulle tai jonkin ryhmän sisäiselle kommunikaatiolle, sen voima on herättää aina uusia mielikuvia.

Koen jo itse maalaamisen tapahtuman hyvin vapauttavaksi. Mantere (2009) puhuu taiteen tekemisen flow-kokemuksesta, joka syntyy keskittyneessä taiteen tekemisen tilassa, jossa tekijä ja teos ovat jonkin aikaa yhtä (Mantere 2009, 17). Minulle maalaaminen synnyttää keskittyneen tilan, jossa muut asiat jäävät toissijaiseksi. Lisäksi maalaamisen kautta syntynyt teos tuottaa minulle mielihyvää. Mantere (2009) komppaa myös kokemustani taidetoiminnan antamasta voimasta ja sen perustumiseen hetkellisyyteen: omaehtoinen ilmaisu voi mahdollistaa menneisyyden taakan hetkelliseen putoamiseen harteilta, jolloin se antaa välähdyksen toivosta ja mahdollisuudesta johonkin parempaan (Mantere 2009, 17).

Jo aikaisemmin luvussa 3 viittasin Johannes Ojansuun (2000) pohdintoihin meissä piilevästä toiseudesta. Viittasin myös Inkeri Savan tekstiin, jossa hän pohtii taidetoiminnan edesauttavan traumaattisten kokemusten tuomista näkyvään tietoisuuteen. Ekspressiivisessä kuvataideterapiassa työskentelyä pyritään kuljettamaan eri tietoisuuksien tasoilla. Nämä kaikki liittyvät siihen samaan asiaan, jota haen myös omakuvan tekemisellä: luoda reflektiivinen etäisyys itseen, mahdollisesti omista haluista ja toiveista syrjäytyneeseen itseen. Hentisen (2009) mukaan eksperessiivisessä taideterapiassa pyritäänkin tuomaan tiedostamattomia mielikuvia materiaaliseen ja tarkasteltavaan muotoon ja luomaan reflektiivinen etäisyys suhteessa töihin (Rankana, Hentinen Mantere 2009).

3.5 Ohjaustoiminnan artonomi kuvataidekasvattajana

Kannan Omakuva-työpajassa myös kuvataidekasvattajan viittaa. Mielestäni kuvataidekasvatuksen kannalta omakuvan tekeminen on oivallinen tekniikka. Malli on aina saatavilla, eikä tarvitse häpeillä esitellä tekemäänsä kuvaa esimerkiksi kaverille, joka on toiminut mallina. Viimeisellä koontumiskerralla yksi Omakuva-työpajan osallistujista vertasikin omakuvan tekemistä lukiossa vieruskaverin piirtämiseen: ”Nyt oli ihan kiva kun sai ittensä piirtää. Ei tarvi hävetä mitään.”

Johdannossa sivusin pohdintojani kuvataidekasvatuksen ja kuvataideterapian yhteydestä, kuinka ne ovat kuin oven kaksi eri puolta. Itse tehdessäni omakuvia, motivaationi on itseilmaisu, ei niinkään kasvu teknisesti taitavammaksi taiteilijaksi. Silti jokaisen tehdyn kuvan myötä kehittyi myös taiteellinen tekniikkani. Jos kuvataidekasvatuksen yksi tavoitteista on taiteellisen ilmaisun kehittäminen, toimii omakuvien tekeminen tässä tarkoituksessa kuin sivussa. Ja toisaalta, voihan omakuvan tekemisen tavoite olla taiteellisen ilmaisutekniikan kehittäminen, eikä niinkään terapeuttisen prosessin käynnistäminen tai itsetuntemuksen lisääminen. Omakuva-työpajalle ei ole tarpeen arvottaa sen enempää terapeuttisia kuin pedagogisiakaan tavoitteita.

Marjo Räsänen (2000) esittelee teoksessaan *Sillanarakentajat* mallin kokemuksellisesta taideoppimisesta. Siinä taideoppiminen tapahtuu syklinä yksilön esiymmärryksestä reflektoinnin ja merkityksenannon kautta ymmärtämiseen ja toimintaan. Havaintoja ja tunteita heijastetaan faktojen ja ideoiden kanssa. Tämä johtaa käsitteellistämiseen, joka taas ilmaisun ja taitojen myötä mahdollistaa edellisten tuottamiseen (Räsänen 2000, 15). Omakuva-työpaja tosin pyörii Räsänen malliin ja tutkimukseen nähden varsin pienessä piirissä. Tarkastelun alla Omakuva-työpajassa on oma itse peilin, ryhmän ja Omakuva-työpajassa syntyneiden kuvien vuorovaikutuksessa. Räsänen taas puhuu pidemmästä kouluympäristössä toteutetusta toimintatutkimuksesta. Kokemuksellisen taideoppimisen malli kertoo minulle kuitenkin siitä, kuinka taidepedagogiikkaa ja taideterapiaa ei tarvitse erotella. Kuvien tekemistä seuraava sanallinen käsitteellistämisestä jakamisesta puhutaan molempien yhteydessä.

Räsänen kertoo myös, että kokemuksellinen taideoppiminen painottaa monia muita taideteorioiden malleja enemmän taiteen henkilökohtaisuutta ja että sen tavoite on yksilön tietoisuuden lisääminen itsen ja maailman välillä. Tutkittavan teoksen kanssa ollaan dialogissa. Tietoa voi syntyä yhdistämällä oma kokemus teoriaan (Räsänen 2000, 112). Myös omasta mielestäni taidetta tulisi ymmärtää juuri oman kokemuksen kautta. Esimerkiksi visuaaliset omakuvat kertovat meille aina toisen tarinan lisäksi omaa tarinaamme. Kun katson kuvaa, etsin siitä samaistumisen kohtia, rakennan oman tarinani sen ympärille. Näin siitä syntyy parhaiten muistijälki, avain uuden oppimiselle.

4 TUTKIMUSMENETELMÄ JA TUTKIMUS VAIHEITTAIN

Tässä luvussa esittelen tarkemmin tutkimusongelmani ja kerron opinnäytetyössä käyttämästäni tutkimusmenetelmästä. Kerron, mistä tutkimusaineistoni koostuu ja mikä oli näkökulmani sen käsittelyyn.

4.1 Tutkimusongelma- ja kysymykset

Opinnäytetyöni on toiminnallinen opinnäytetyö. Siinä on myös tutkimuksellisia ulottuvuuksia. Työssäni kuvaan Omakuva-työpajan tausta-ajatuksia ja tavoitteita sekä kuvaan minkälaisina työpajat toteutuivat. Aineistolleni asetan kysymyksen: mitä omakuva-työpajassa syntyi? Minkälaisia töitä syntyi, mitä tytöt itse töistään puhuvat? Minkälaisia kokemuksia työpajan aikana herää, ja minkälaisia taas kuvien tarkasteluvaiheessa herää? Mitä tytöt sanovat? Puhuvatko he tunteistaan vai puhuvatko he töiden teknisestä onnistumisesta?

4.2 Laadullinen tutkimus ja fenomenologinen lähestymistapa

Opinnäytetyöni tavoiteena on kuvata, millainen Omakuva-työpaja Tampereen Tyttöjen Talolla oli, mikä onnistui, mitä siellä tapahtui, miten tytöt kokivat omakuvan tekemisen ja mitä ryhmäprosessissa tapahtui. Tutkimukseni on laadullinen, koska se on kartoittava: se katsoo mitä tapahtuu, etsii uusia näkökulmia (Hirsijärvi, Remes ja Sajavaara 2004,129). Niin kuin Sajavaara ynnä muut (2004) kuvaavatkin laadullisen tutkimuksen ominaispiirteitä, pyrkimykseni on todentaa ja paljastaa jo olemassa olevia asioita Anttila (2006, 275) taas kuvailee laadullisen tutkimuksen luonnehtivan, kuvailevan ja tulkitsevan sellaisia ilmiötä, joille on ominaista reflektiivisyys ja dialektisuus eli yleensä se liittyy psyykkisiin, sosiaalisiin ja kulttuurisiin yhteyksiin. Opinnäytetyöni pyrkiikin kuvailemaan tällaista ilmiötä, Omakuva-työpajaa.

Tutkimukseni vastaa laadullisen tutkimuksen piirteitä. Kokoan aineiston todellisessa tilanteessa, Omakuva-työpajassa Tampereen Tyttöjen Talolla, se mikä on tutkimuksessani tärkeää, aukeaa prosessin aikana, enkä itse määrittele sitä ennalta käsin. Käsittelen tutkimustapaustani, Omakuva-työpajaa, ainutlaatuisena enkä pyrikään yleistämään sitä.

Fenomenologia tutkimusmenetelmänä korostaa tutkijan omaa havaintojen tekoa, jolloin tilanne, tutkittava ilmiö, avautuu tutkijalle aitona, ennakkoluulottomana, rikkaana ja monimuotoisena. Fenomenologisella otteella etsitään uutta ja entistä syvempää näkökulmaa tutkimuskohteeseen siten, että tutkija asettaa kyseenalaiseksi kaikki kyseistä kohdetta koskevat aikaisemmat teoriat (Anttila 2006, 329).

Menetelmä lähtee liikkeelle yksittäisistä ilmiöistä, joita koskeva aineisto on joko suoraan käytännöstä tulevaa tai suoraa tekstimuotoista kuvausta.

Siinä tapahtuu oivaltavaa havainnoimista, mikä tarkoittaa, että tutkija koettaa koko ajan aktiivisesti oivaltaa, mistä on kysymys. (Anttila 2006, 329).

Oivaltavan ihmettelyn jälkeen siirrytään arkikielimäisen kuvailun vaiheeseen (Anttila 2006, 329). Kuvailen siis omakuva-työpajan tapahtumat sekä aineistoani. Tämän kuvailun perusteella voin taas päätellä, minkälaisia yleistyksiä voin tehdä aineistoni perusteella (Anttila 2006, 330).

4.3 Aineistonkeruumenetelmä

Keräsin aineistoa Tampereen Tyttöjen Talolla ohjaamani Omakuva-työpajan neljällä kokoontumiskerralla. Jokaisella kerralla osallistujat toteuttivat omakuvan, jotka sain kuvata tutkimustani varten. Jokaisesta kuvasta osallistujat kirjoittivat myös tekstit sekä sen jälkeen keskustelimme ryhmässä jokaisen omakuvasta. Sain luvan käyttää myös tekstejä sekä keskustelun ääninauhaa tutkimustani varten.

Ohjeistin ja rohkaisin omakuvan tekemisessä ilmaisun vapauteen ja painotin, että jokainen työ on sellaisenaan arvokas. Kerroin, ettei niiden realistisuutta eikä muutakaan näennäistä laatua tulla missään vaiheessa arvostelemaan. Ensimmäisellä kerralla innostin tyttöjä tekemällä itse ryhmän kanssa samanaikaisesti omakuvan. Tehdessäni kerroin välillä ääneen ajatuksiani kuvan tekemisen vaiheista. Tämän avulla pyrin madaltamaan kynnystä tekemiseen.

Tekstin kirjoittamisen vaiheessa ohjeistin tyttöjä kirjoittamaan vastavalmistuneesta omakuvasta vapaasti omia ajatuksia, minkälaisia tunteita kuva herättää, mitä siinä näkee. Annoin jokaiselle osallistujalle paperin ja noin viisi minuuttia aikaa kirjoittaa.

Kirjoittamisesta siirryimme aina ryhmäkeskusteluun. Kullakin tapaamiskerralla puhuimme sen työpajan aikana syntyneistä kuvista. Varsinkin ensimmäisellä kerralla ohjeistin omalla esimerkilläni ja tekemälläni omakuvalla, miten puhua omakuvasta. Esitin myös kuvista kysymyksiä. Tässä kohtaa oli tärkeää painottaa, ettei kuvia ole tarkoitus arvostella millään tavalla.

Äänitin jokaisen kokoontumiskerran ryhmäkeskustelut, jotka kukin kestivät noin kaksikymmentä minuuttia. Litteroin ääninauhan jokaisen kerran jälkeen.

4.4 Aineiston luotettavuus

Anttilan (2006) mukaan jo aineistonkeruuvaiheessa on pohdittava, vastaaako aineisto tutkimuskysymykseen ja tuottaako aineisto ylipäättään tuloksia. Lisäksi on aineiston spontaaniuteen ja autenttisuuteen kiinnitettävä huomiota, Anttila listaa (2006, 184-185). Mielestäni ryhmäkeskustelu ja tehdyt työt Omakuva-työpajassa antavat hyvin selkeitä vastauksia kysymyk-

seen, mitä omakuva-työpajassa tapahtui. Tätä täydentää myös ryhmäprosessista pitämäni päiväkirja.

Esimerkiksi ryhmäkeskustelun aitouteen voi vaikuttaa ohjaajan roolista käsin olemalla itse luonnollinen, ja välttämällä liian johdattelevia ehdotelmia omakuvan kuvailuun. Toisaalta näen koko keskustelun litteroinnista, ja voin analysointivaiheessa pohtia juuri keskustelun ja siitä nousevien lausahduksien aitoutta ja osallistujalähtöisyyttä. Ryhmäkeskustelussa tai ryhmähaastattelussa Anttilan (2006, 198) mukaan henkilöt keskustelevat siitä, mitä he ajattelevat, tuntevat ja tietävät jostakin asiasta. Omakuva-työpajan ryhmäkeskustelun tavoite on juuri tällainen: mitä tytöt ajattelevat omakuvistaan.

Anttila (2006, 198) jatkaa, että ryhmähaastattelussa käytetään apuna ryhmädynamiikkaa, osallistujat saavat toisten sanomisista kimmokkeita ja rohkaisua, samalla opitaan muiden ajatuksista. Itsellänikin on ollut koko ajan ajatuksena ryhmädynamiikan hyödyntäminen ajatusten esiin nostamisessa. Omakuva-työpajan osallistujat eivät kenties yksilökeskustelussa uskaltaisi nostaa joitakin asioita esille, tai jotkin asiat ilman ryhmässä nousevia teemoja eivät vain tulisi mieleen.

Dokumentoin kaikki Omakuva-työpajassa piirretyt ja maalatut omakuvat. En analysoi niitä, vaan annan jokaisen tytön kirjoittaman tekstin puhua kuvasta. Lisäksi ryhmäkeskustelun litteroitu teksti puhuu osaltaan kuvasta. Näitä dokumentteja kuvailemalla voin tehdä yleisiä päätelmiä Omakuva-työpajan onnistumisesta ja sen annista siihen osallistuville. Lisäksi etenkin ryhmäkeskustelunauhan litterointi antaa minulle mielenkiintoista pohdittavaa ryhmän tuomasta dynamiikasta omakuva-työpajan prosessille.

5 OMAKUVA-TYÖPAJA OHJAAJAN SILMIN

Tässä luvussa kerron ja kuvaan lyhyesti omakuva-työpajan tapaamiskerrat. Jokainen Omakuva-työpajan kokoontumiskerta oli kestoltaan noin puoli-toista tuntia. Kuvalliseen työskentelyyn oli kullakin kertaa aikaa puolesta tunnista tuntiin. Ryhmäkeskustelut olivat kestoltaan noin viisitoista minuuttia. Kuvista sai kirjoittaa viisi—kymmenen minuuttia. Liitteessä 1 on Omakuva-työpajan malli, jonka kehitin terapeutin pääaineprojektini myötä.

Olen antanut työpajaan osallistuneille asiakkaille kuvitteelliset nimet. Ensimmäisellä kerralla mukana olivat minun lisäksi apuohjaaja Rosa sekä asiakkaat Ella, Fahmida ja Ikran. Toisella kerralla Ikran ei tullut, mutta ryhmään tuli uusi tyttö Saana. Kahdella viimeisellä kerralla asiakkaana oli ainoastaan Ella.

5.1 Ensimmäinen tapaamiskerta

Olin odottanut työpajan aloittamista jo monta kuukautta: milloin saan aloittaa, milloin pääsen ohjaamaan minua innostavaa asiaa, milloin pääsen keräämään opinnäytetyöni aineiston? Milloin pääsen antamaan kokemuk-

sen yhteisöllisestä oman kuvan tekemisestä Tyttöjen Talon asiakkaille? Nämä kysymykset valottanevat hieman niitä innostuneita tunnelmia, jollaiset minulla olivat, kun Omakuva-työpaja Tampereen Tyttöjen Talolla pääsi alkamaan keskiviikkona 3.2.2010.

Viime metreillä sain omakuva-työpajaan uuden apuohjaajan. Alun perin apuohjaajajana piti toimia Tampereen Tyttöjen Talon maahanmuuttajatyöntekijä. Apuohjaajakseni kuitenkin tuli Rosa, joka Omakuva-työpajan aloitusviikolla aloitti Kelan tukeman työharjoittelun Tyttöjen Talolla. Rosa on kuvataiteilija ja kiinnostui välittömästi aloittamastani Omakuva-työpajasta. Ja minä innostuin myös: kuvataiteilija avustavana ohjaajana, mikä onni! Koen reflektoidun suhteen kuvaan ja taiteellisen työskentelyyn merkittävänä omakuva-työskentelyn kaltaisen tekemisen ohjaamisessa. Ja kuvataiteilijalla, jos kellä, on pohdiskeleva suhde kuvaan.

Ensimmäiselle tapaamiskerralle oli ilmoittautunut etukäteen kaksi tyttöä. Toinen heistä saapui innokkaana paikalle, toinen peruutti tulonsa viime hetkellä. Luotin kuitenkin asioiden järjestyvän ja saimme kuin saimmekin vielä kaksi osallistujaa Tyttöjen Talon avoimesta toiminnasta mukaan omakuvien maailmaan. Aloituskerralla meitä oli mukana siis kaksi ohjaajaa sekä kolme asiakasta.

Se oli hyvin mielenkiintoinen ryhmä. Kaikkien taustat olivat hyvin erilaiset: yksi puhelias suomalainen tyttö Ella, yksi kymmenen vuotta Suomessa asunut irakilaistyttyö Fahmida ja kolmas taas somalittyttyö Ikran, joka oli vasta puolisen vuotta asunut Suomessa. Hänen suomen kielen taitonsa oli Omakuva-työpajan aikaan heikohko, lisäksi hän oli hyvin jännittyneen ja ujon oloinen. Minä onneksi rakastan tämänkaltaisia tilanteita: erilaiset ihmiset kokoontuvat ja minä voin tarjota heille välineitä vuorovaikutuksen syntymiseen.

Aloitimme työpajan lyhyellä esittelykierröksellä sekä kuvakorteilla. Pysin alusta asti luomaan rentoa tunnelmaa olemuksellani. Haastavana ohjaajalle koin ainoastaan irakilaistyttyön, joka oli hyvin kärsimätön ja kokeili käskää ohjaajaa. Säilytin silti napakasti ohjat omissa käsissäni. Kuvakorttien jälkeen lämmittelimme kolmella croque-piirustuksella kuvatyöskentelyyn. Rosa sai luvan toimia mallina minun innostaessa tekemiseen. Kaikki tarttuivat mukisematta toimeen. Kannustimme Rosan kanssa kaikkia vapaaseen ilmaisuun. Fraasit ”hieno, jatka samaan malliin” ”hyvä Ikran” ja ”sinä osaat piirtää” toistuivat. Kuvataidetyöskentelyssä on suuri merkitys sillä, minkälaisen tunnelman ohjaaja luo omilla ilmauksillaan, äänenpainoillaan ja olemisellaan. Kuluneeltakin tuntuvat lauseet ja sanat saavat merkityksen ohjaajan ollessa aidosti innostunut ja aidosti tarkoittavan sanomaansa. Itse ajattelen, että jokainen viiva ja tahra, väri ja muoto valkoisella paperilla ovat merkityksellisiä. Kun niitä syntyy, on se ohjaajan suuri voitto, jota voi tuulettaa edelleen: ”hyvä, juuri noin, hieno, jatka samaan malliin”.

Croque-piirroksista siirryimme omakuviin. Jokainen noudatti ohjeitani myös tässä kohtaa reippaasti. Jokainen sai käyttää valitsemaansa materiaaleja ja välineitä: öljypastelleja, hiiltä ja vanhoja aikakauslehtiä. Kuvat syn-

tyivät noin 40 minuutissa. Myös minä ja apuohjaaja Rosa osallistuimme työskentelyyn, innostaaksemme omalla osallistumisella tekemiseen. Myös keskusteluvaiheesta tästä oli apua, omalla mallillani voin näyttää, millä tavoin kuvastaan voi puhua.

Omakuvatyöskentelyn aikana tunnelma oli varsin keskittynyt. Ikran oli vetäytynyt ujosti vähän syrjemmällä, kannustin häntä ottamaan myös värejä kuvaansa. Hänen omakuvansa oli valtava harppaus eteenpäin hänen croque-piirroksestaan. Kannustimme iloisin tunnelmin ja kehusuin aika ajoin Rosan kanssa kaikkia kuvan tekemistä. Fahmida taisi puhella eniten kuvan tekemisen aikaan, hänen kärsimättömyyttään täytyi hieman ohjata rauhallisuuteen. Ella taas oli koko työskentelyn ajan aivan hiljaa, hänellä tuntui olevan vauhti päällä kuvan tekemisessä. Hänelle muistutin välillä aikarajasta.

Tyttöjen kuvat valmistuivat kukin hiukan eri aikaan. Annoin kullekin kuvan valmistumisen jälkeen tehtävän kirjoittaa vapaasti siitä, mitä omakuvastaan ajattelee. Kun jokainen oli kirjoittanut kuvastaan, siirryimme piiriin istumaan omakuviemme kanssa. Aloin itse kertoa omasta ryhmässä syntyneestä kuvastani. Tämän jälkeen jokainen sai vuorollaan kertoa kuvastaan. Jokainen tuntui viihtyvän tilanteessa. Lopuksi ohjasin tytöt vielä loppurentoutukseen. Tässä vaiheessa Ikran joutui valitettavasti lähtemään jotta ehtisi linja-autoon. Loppurentoutus oli hyvä päätös tälle ryhmäkerralle. Itselleni jäi erittäin hyvä mieli tästä kerrasta. Tytöt olivat todella erilaisista taustoista, mikä teki ohjaamisesta haastavaa ja innostavaa.

5.2 Toinen tapaamiskerta

Toinen tapaamiskerta oli erittäin mielenkiintoinen. Tällä kertaa paikalle saapui kolme tyttöä: kaksi jo edelliseltä kerralta tuttua, Ella ja Fahmida, sekä yksi uusi tyttö Saana. Hän oli perunut ensimmäisen kerran tulemisensa. Ehkä sekin jo kertoi pelosta, jota hän koki ryhmään tullessa.

Olin suunnitellut ryhmäaloitukseksi aistiradan, jonka olin rakentanut ryhmähuoneeseen myös Tyttöjen Talon ystävänpäiväjuhlaa varten. Tämä osoittautui kuitenkin ongelmalliseksi, koska vain Ella suostui menemään radan läpi. Muut katsoivat rakennelmaa kauhunsekaisin ilmein, joten päätin luopua ideasta. Tiesin tyttöjen taustojen moninaisuuden, joten en kokenut tarpeelliseksi alkaa suostutella heitä aistirataan. Se saattoi tuntua jo lähtökohdiltaan heistä ahdistavalta.

Aloitimme ryhmän esittelykierroksella, koska paikalla oli yksi uusi ryhmäläinen Saana. Tässä vaiheessa hän ei vaikuttanut erityisen sulkeutuneelta. Aloitimme taiteellisen työskentelyn pienellä värien käytön harjoituksella. Tehtäväksi annoin valita yhden väriliidun ja piirtää sillä kalan, joka ui vedessä. Koko paperi tuli täyttää yhdellä värillä. Tämä sujui kaikilta mutkitta.

Omakuvatyöskentelyssä taas annoin tehtäväksi valita kaksi väriä, esim. vastavärit tai kylmän ja lämpimän värin. Näillä kahdella värillä tuli tehdä senkertainen omakuva. Kaikki sujui muuten aivan mallikkaasti, mutta

odottelin että myös Saana ryhtyisi toimeen. Alussa ajattelin hänen olevan vain hidas lämpiämään uuteen ja tarttumaan uuteen toimintaan. Menin kuitenkin hänen luokseen kannustamaan tekemiseen. Näytin hänelle, kuinka hän voi vaikkapa tehdä kuvan silmät kiinni tai vasemmalla kädellä. Kannustin ja kannustin, mutta hän rupesikin itkemään. Hän kysyi lupaa mennä vessaan. Toki annoin luvan. Hänen palattuaan jututin häntä kysyäkseen, miksei hän halua piirtää. Hän vastasi, ettei hän pidä piirtämisestä ja häntä ahdistaa sekä hänellä on olo, että hänet on pakotettu tulemaan ryhmään. Tässä vaiheessa Saana oli siis jo tehnyt kuvallisen lämmittelytehtävän sekä piirtänyt omakuvaan yhden viivan. Pidin tätä loppujen lopuksi hänen kohdallaan suurena saavutuksena. Ehkä hän pelästyi kuvan tekemisen voimaa. Minulla oli hänestä ja hänen problematiikastaan jonkin verran Tyttöjen Talon ohjaajalta saamaa taustatietoa, minkä perusteella pelästyminen suhteessa omaan kuvaan oli hyvin mahdollista. Lähestymällä paniikinomaisesti käyttäytyvää asiakasta sanallisesti koetin saada hänet tuntemaan olonsa turvallisemmaksi. Mimmu Rankanen (2009) kirjoittaa taide-terapiaprosessin sanallisesta vuorovaikutuksesta. Hänen mukaansa kognitiivisena pysyttely voi toimia spontaanien tunnereaktioiden esteenä (Rankanen 2009, 42). Kuva on voimakas ja se voi todella pelästyttää. Tässä kohtaa ohjaajana minun tuli johdatella tilannetta tietoisemmalle tasolle puhumalla asiakkaan kanssa.

Lopulta Saana ei enää halunnut jatkaa ryhmässä ja halusi lähteä kotiin. Näin tapahtui siitä huolimatta, että me Rosan kanssa viestimme hänelle, ettei hänen ole mikään pakko tehdä ryhmässä mitään, hän voisi vaikka vain olla ja katsella. Saatoin tytön lopulta ovelle, halusin ja kannustin. Hänen lähtiessään suljin oven toivoen, että saatoin antaa tytölle edes jonkinlaisen kokemuksen kohtaamisesta, jossa ei olisi mitään pakkoa.

Kaiken tämän jälkeen palasin takaisin ryhmähuoneeseen, jossa intensiivinen kuvatyöskentely jatkui. Sivuvaikutuksena silmät kiinni maalaamisestani Fahmida intoutui kokeilemaan kuvan tekemistä myös vasemmalla kädellä. Tämä tuntui minusta hienolta, hän vaikutti asiasta hyvin innostuneelta. Hän myös kertoi myös innostuneesti, kuinka hänellä on sellainen olo, että hän olisi jälleen lapsi, kuin hän eläisi lapsuuttaan uudelleen. Kysyimme Rosan kanssa asiaan selvennystä. Fahmida kertoi, ettei lapsena ollessaan Irakissa saanut koskaan piirtää eikä maalata. Samainen tyttö, joka käytti uskontonsa tähden aina huivia, intoutui tekemään yhden omakuvan myös ilman huivia.

Omakuvatyöskentelyn jälkeen kävimme taas keskustelun kuvista. Jälleen kuvat tuntuivat kertovan omaa tarinaansa. Lopuksi rentouduimme musiikin rytmittäminä.

Kuva 5 Minun silmät kiinni tekemäni omakuva. Tämän tekemällä pyrin osoittamaan Saanalle vapautunutta suhtautumista kuvan tekemiseen.

5.3 Kolmas tapaamiskerta

Myös kolmas tapaamiskerta oli erityinen. Vain yksi tyttö, Ella, tuli paikalle. En antanut sen kuitenkaan lannistaa itseäni ohjaajana. Säilytin suunnitelmani maalatuista omakuvista. Tällä kerralla osallistuimme myös minä ja apuohjaaja Rosa omakuvatyöskentelyyn. Meitä oli siis vain kolme: minä, Rosa ja Ella. Aloitimme ryhmän pienellä kierroksella siitä, mitä kellekin kuuluu ja mistä on ryhmään sinä päivänä tullut. Olin suunnitellut alun lämmittelyharjoitukseksi tarinakorteista kirjoittamisen. Asetin keskellemme yhden kortin kerrallaan, yhteensä siis kolme korttia. Jokainen sai kirjoittaa kustakin kortista pienen tarinan. Lopuksi luimme kaikki tarinamme ääneen. Tällä halusin tuoda esille sen, että sama kuva tuo jokaiselle omat mielikuvat.

Kuvatarinoiden jälkeen aloimme reippaasti maalata omakuvia. Työni valmistui nopeasti, joten pystyin olemaan Ellan ja Rosan tarkkailijana. Otin työskentelystä myös valokuvia. Panin merkille, kuinka oma työni kiinnosti muita. Ehkä sillä oli vaikutusta myös muiden työskentelyyn.

Tällä kerralla emme ollenkaan kirjoittaneet kuvista. Ryhmäkeskustelu sujui hyvin, olihan meitä kolme. Tällä kerralla olin ikään kuin kahden ryhmäläisen ohjaaja, Ellan ja Rosan.

5.4 Neljäs tapaamiskerta

Omakuva-työpajan neljäs tapaamiskerta muodostui onnistuneeksi. Siinä pääsimme sinetöimään koko Omakuva-työpajan annin yhden asiakkaan näkökulmasta. Työpajaan saapui jälleen yksi tyttö, Ella, joka oli ainoa myös edellisellä kerralla. Hän osallistui kaikille neljälle kerralle.

Aluksi pidin noin viiden minuutin rentoutuksen, jonka jälkeen asetimme Ellan työt näytteille seinälle. Annoin hänen ensin kirjoittaa esille asetetuista teoksista ja niihin liittyvästä prosessista. Sen jälkeen ohjeistin tämän viimeisen kerran työskentelyyn: omakuvaan, jonka toinen puoli edustaa haaveminää. Ohjeistin, että haaveminää voi lähestyä esimerkiksi satuhahmon tai muun fantasian kautta. Myös minä ja Rosa teimme omakuvat. Työskentelylle oli aikaa noin tunti. Tämän jälkeen annoin taas aikaa kirjoittaa tällä tapaamiskerralla tehdystä kuvasta, sekä jatkaa kirjoittamista koko prosessista. Lopuksi kävimme loppukeskustelun, jossa Ella sai itse kertoa kuvastaan ja me ohjaajat kerroimme myös, mitä näimme kuvassa, sekä peilasimme tytölle hänen jo sanomaansa.

Kuva 6 Kuvat esillä

6 AINEISTON ANALYYSI

Tässä luvussa kerron, miten etenin aineiston analysoinnissa. Kerron myös, minkälaista tietoa aineiston analyysi synnytti. Käsittelen aineistoani, niin kuvia, niistä kirjoitettua kuin niistä sanottua yhtenä kokonaisuutena. En analysoi kuvia. En siis erottele analyysissä aineiston osia toisistaan. Lisäksi nostan aineistostani esille vain sen, mitä kukin itse on kuvista puhunut. Tämä poikkeaa vain luvussa 6.7, jossa nostan esille Omakuva-työpajan ryhmän vuorovaikutusta.

6.1 Aineistolähtöinen analyysi ja analysointiprosessi

Eskola ja Suoranta (1998) kuvaavat aineistolähtöisen analyysin lähtevän ylhäältä alaspäin. Valitessani tämän tavan tutkimukselleni, lähdin siis empiirisestä yksityiskohtaiseen, yksilölliseen. Analyysini empiirinen osa on opinnäytetyöni teoriataustan ja oman kokemukseni vuoropuhelussa. Yksityiskohtaiseen ja yksilölliseen johdatti taas tämän opinnäytetyön Omakuva-työpajan aikana keräämäni tutkimusaineisto.

Kvalitatiivisen aineiston analysointi alkaa ja tapahtuu osittain samanaikaisesti aineistonkeruun aikana. Yhtä hyvin kuin tutkija itse on osa kenttäaineistoa, on kvalitatiivisia tutkimusmenetelmiä käyttävä tutkija myös osa analyysiä. Jo ongelman, käsitteiden ja määritteiden valinta ja muokkaaminen kentällä on osa analysointiprosessia (Anttila 2006, 278). Anttilan mukaan olin siis tutkijana tehnyt analyysiä jo omakuva-työpajan aikana, jokaisella ryhmäkerralla, kuvien tullessa silmiäni eteen, sekä ryhmäkeskusteluiden aikana. Olin tehnyt siis jo silloin päätelmiä ilmiöiden ja asioiden toistuvuudesta, useudesta ja jakautumisesta.

Kun olin litteroinut kaikkien työpajakertojen ääninauhat ja tallentanut digitaalikameralle Omakuva-työpajassa syntyneet kuvat, saatoin kuitenkin aloittaa selkeästi erillisen analysointiprosessin. Ajallisesti aloitin tämän analysoinnin vaiheen vasta noin kuukauden Omakuva-työpajan päättymisen jälkeen, sillä osallistuin kahden viikon Erasmus IP Creme -projektiin Sevillassa. Sain siis aineiston tarkastelulle oivallisen etäisyyden.

Luin ensin litteroidut tekstit moneen kertaan läpi. Vähitellen tekstistä alkoi nousta erilaisia teemoja, joihin tartuin. Valitsin teemat ja luin tekstit yhä uudelleen läpi niin, että jokaisella lukukerralla kiinnitin huomioni tiettyyn valitsemaani teemaan ja merkkasin värillisellä tussilla teemaan liittyvät tekstinosat. Tein samalla myös teemojen ulkopuolisia huomioita ja havainnot tekstin lomaan. Teemat, joita tarkastelin, olivat:

- 1. Minkälaisia tarinoita kuvien avulla kerrottiin?**
- 2. Minkälaisia asioita itsestä kerrottiin?**
- 3. Kuvailtiinko maalausten/piirustusten teknistä onnistumista?**
- 4. Miten kuvien teknistä onnistumista kuvailtiin?**
- 5. Millä tavalla ryhmä toimi kuvien peilinä?**

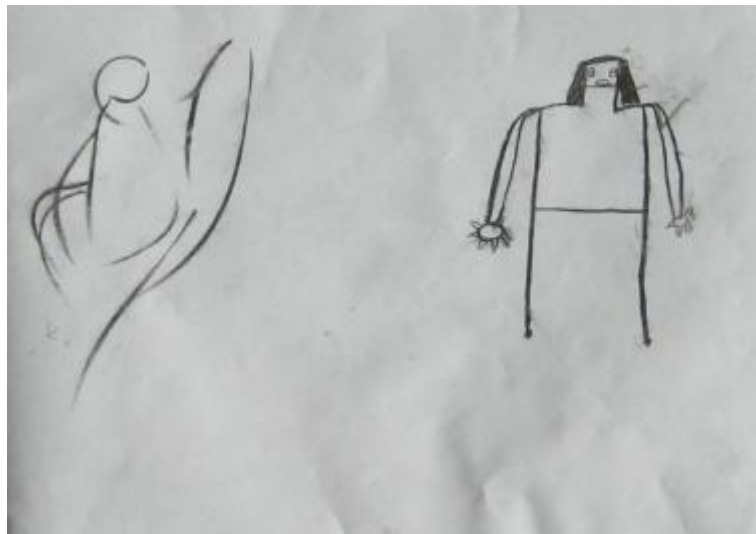
Käsittelen teemoja luvuissa 6.7—6.11. Omakeuva-työpajassa asiakkaiden tekemien kuvien kohdalla en analysoi kuvia. Annan kuvien puhua tässä opinnäytetyössä omaa mielikuvien kieltään ja se tulee esille heti seuraavaksi luvussa 6.2.

6.2 Omakeuvat

Olen pyytänyt kaikilta Omakeuva-työpajaan osallistuneilta lupalomakkeen, joka valtuuttaa minut esittämään heidän omakuvia tässä opinnäytetyössä nimettöminä/keksittyjen nimien kanssa.

Omakeuva-työpajassa syntyneiden omakuvien perusteella minua kutkuttaa ajatus siitä, millainen kuvallisen kehityksen prosessi voisi syntyä, jos työpajana kokoontumiskerrat olisivat vaikkapa koko lukuvuoden kestäviä. Jo kahden tapaamiskerran välillä voi tehdä havaintoja kehityksestä. Kehitys näkyy niin osallistujien kuin myös ohjaajien kohdalla. Joidenkin kuvien kohdalla olen kirjoittanut kuvatekstiin sitaatin tekijältä työpajan loppukeskusteluista. Loppukeskustelut käytiin silloisella kerralla tehdyistä kuvista, aina jokaisen kokoontumiskerran lopussa.

Kuvat 3.2. eli ensimmäisellä työpajakerralla

Kuva 7 Ikranin croque Omakeuva-työpajan ensimmäisellä kerralla. Kuvan vasemmassa reunassa on ohjaajan kädenjälkeä.

Kuva 8 Ohjaajan eli minun croque.

Kuva 9 Ellan croque. Omakeuva-työpajan ensimmäisen kerran kuvatyöskentelyn lämmittelytehtävä.

Kuva 10 Fahmidan croque.

Kuva 11 Ikranin omakuva 3.2. eli Omakeuva-työpajan ensimmäisellä kerralla. ”Tukka on hyvä.”

Kuva 12 Ellan omakuva 3.2. ”Kirjoitin lukiassa äidinkiellentunnilla semmosen runon, että määhaluaisin oppia nauttimaan hetkestä jolloin aurinko valaisee mun aamuteepöytää.”

Kuva 13 Fahmidan omakuva 3.2. ”Värit ovat. Hiukan synkät. Kyllä ihan sitä varten kun mun olo sellanen tällä hetkellä.”

Kuva 14 Minun omakuva 3.2. ”Tein itselleni ekaa kertaa silmälasit.”

Kuva 15 Rosan omakuva 3.2. ”Mä näytän tässä vähän siltä kun mä olin lapsena”.

Kuvat 10.2. eli toisella työpajakerralla

Kuva 16 Ellan toisen työpajakerran kuvallinen lämmittelytehtävä.

Kuva 17 Fahmidan toisen työpajakerran lämmittelytehtävä.

Kuva 18 Ellan omakuva 10.2. eli toisella työpajakerralla. ”Noi silmät, mun mielestä ne on vähän liian isot ja jotenki siinä on kauheen tiukka katse.”

Kuva 19 Fahmidan omakuva 10.2. ”Korostin eri sävyillä mun eri kohdat.”

Kuva 20 Fahmidan omakuva 10.2. ”Mulla oli tossa toi huivi päässä ja aattelin kokeilla. Eli ilman huivia.”

Kuva 21 Fahmidan omakuva vasemmalla kädellä 10.2. ”Mää oon nopee piirtään mää en oo tarkka missään.”

Kuvat 17.2. eli kolmannella työpajakerralla

Kuva 22 Ellan omakuva 17.2. eli kolmennella työpajakerralla. ”Noista kasvoista tuli sellatteet vähän liian pitkät mutta mun mielestä ne on sellaset selkeet. Niinku selkeys on mun juttu.”

Kuva 23 Rosan omakuva 17.2. ”Tos ois sen silmä ja korva ja tos ois sitä turkkia. Ku tota näyttää ihan siltä, että se tulee läpi mun ajatuksista se koira.”

Kuva 24 Minun omakuva 17.2. ”Joo et mä niinku hallitsen jotain.”

Kuvat 24.2. eli neljännellä työpajakerralla

Kuva 25 Ellan omakuva 24.2. eli viimeisellä työpajakerralla.

Kuva 26 Minun omakuva 24.2.

Kuva 27 Rosan omakuva 24.2.

6.3 Omakuvista nousi esiin tarinoita

Kuvan tekeminen, jopa yksittäinen silmien piirtäminen ja sen opettelu sai yhden Omakuva-työpajan asiakkaan, Ellan, kertomaan tarinan. Hän kertoi, kuinka hän oli kassalla töissä ollessa piirrellyt silmiä, ja sattumalta eräs asiakas antoi hänelle kuitin jonka taakse oli piirretty silmä. Tästä Ella kertoi Omakuva-työpajassa innostuneesti, koska kuitille piirretty silmä oli hänen mielestään niin hieno. Hänellä oli tuo kuitti Omakuva-työpajassa mukana. Toisella työpajakerralla Fahmida taas kertoi, ettei lapsena Irakis- sa saanut ikinä piirtää ja kuvaili piirtäessään oloaan ”kuin eläisi uudelleen lapsuuttaan”. Tällaisten pienten kertomusten nostaminen aineistostani esille siivitti minut tekemään poimintoja lisää.

Omakuvatyöpajan keskusteluissa nousi muun muassa tunteeseen viittaavia tarinoita, kuten ”tänään minulla on synkkä päivä” ja ”minua ahdistaa piirtää”. Kuvien kautta kerrottiin myös lempiväreistä, ja lempisatuhahmosta tai -jääkiekkjoukkueesta. Kuvien kautta puhuttiin myös haluista ja toiveista. Yhdellä työpajakerralla taas apuohjaaja kertoi kuvasta saamien mielikuviansa myötä huonosti käyttäytyvästä koirastaan, josta hän mahdollisesti joutuu luopumaan.

6.4 Omakuvat herättivät pohdintoja itsestä

Kuvien teeman mukaisesti omakuvat herättivät kertomusta itsestä. Lukiesani tekstejä Omakuva-työpajan loppukeskusteluista ja kuvista kirjoitetuista teksteistä, löysin monia kohtia, joissa puhuja viittaa omaan itseän. Valitsin tämän teemaksi, sillä jo tätä opinnäytetyötä suunnitellessa minulla oli hypoteesi omakuvan vaikuttavuudesta itsetuntemukseen. Itseä kuvailtiin niin fyysisellä tasolla kuin tunteen tasolla. Kuvien kautta pohdittiin niin omaa olotilaa, hiuksia ja kasvopiirteitä. Muun muassa hiuksista puhuttiin ”tää kuvastaa mun vaaleita hiuksia”, ”tukka on hyvä” ja ”onnistuin vaaleissa otsahiuksissa”. Omasta olotilasta taas puhuttiin seuraavin esimerkein: ”kuvassa esiinnyn surullisena” ja ”kuvassa on synkät värit, koska olotilani on tällä hetkellä sellainen”. Edellisestä kommentista sama henkilö vielä jatkoi kertomista ”en halua jakaa muille, että minulla on synkkä päivä”. Myös itse tekemisen tuomasta vapautuneisuudesta kertoo seuraava kommentti ”mulla oli semmonen olo, että jes mä saan piirtää”. Toisaalta eräs työpajaan osallistuja sanoi ”ei mulla oo sellanen olo, että oisin synty-ny pensseli kädessä”. Kasvopiirteiden kuvailua oli seuraavissa kommentteissa: ”mun mielestä tässä on liian isot silmät ja tiukka katse”, ”kasvoista tuli sellatteen selkeet”, ”pidän mun oikeesta silmästä” ja ”huulista tein vähän roosat”.

Osallistujat pohtivat keskusteluissa myös sitä, mikä on oma juttu ja mikä ei ole oma juttu, esimerkiksi ”selkeys on mun juttu” tai ”olen nopea tekemään” tai ”ei tuntunu omalta”. Taiteellista prosessia kuvaillaan esimerkiksi pohtien kunkin työn onnistumista ja näköisyyttä itsen kanssa. Omiin

mieltymyksiin liittyviä asioita kuvaillaan myös. Tästä esimerkkejä ovat ”sydänkoruni on taas vakio” tai ”tykkään kun on paljon väriä” tai ”tykkään tehdä pikkutarkkaa”.

6.5 Omakuvien piirustus- tai maalaustekninen kuvailu

Seuraavassa olen eritellyt sanoja ja lausahduksia omakuvien teknisestä kuvailusta ja kuvien onnistumisen kuvailusta. Tämän teeman esille tuomiseen minut johdatti aineistoa lukiessani tekemä havainto, että omakuvista puhuttiin enemmän teknisyyden tasolla kuin tunnetasolla.

Keskusteluista poimin omaan kehittymiseen, värien käyttöön, helppouteen ja piirteiden muotoon liittyviä kommentteja. Lisäksi osallistujat arvostelivat omaa onnistumistaan ja tyytyväisyyttä lopputulokseensa. Puhuttiin myös panostamisesta johonkin tiettyyn kohtaan, piirtämiseen tulleesta rutiinista ja omasta tavasta työskennellä, kuten ”annoin pensselin vaan viuhuta siinä”. Toisaalta joskus kommentoitiin myös sattumanvaraisuutta: ”jotenki se vaan tuli”, ”mä vaan sotkin” ja ”se tuli niinku puolivahingossa”. Jopa ihmetys ”kuka nää on kaikki tehnyt?” nousi kommentiksi, jonka haluan tässä nostaa esille. Edellinen kommentti on viimeisen työpajakerran loppukeskustelusta, jossa tarkastelimme osallistujan kaikkia Omakuva-työpajassa tekemiä töitä seinälle asetettuna.

6.6 Omakuvat ja niiden tekeminen kertoivat myös tunteista

Tarkasteltuani opinnäytetyöni tutkimusaineistoa, havaitsin siellä puhuttavan myös tunteista. Tämä oli myös oma taustaoletukseni. Omakuva-työpajan lyhyteen nähden tämä on silti itselleni yllättävää. Toisaalta, kun kysyin ohjaajan asemassa suoran kysymyksen, ”miltä tuntuu nähdä tämä kuva?” vetivät osallistujat siinä kohtaa rajansa, siirtyen muuhun aiheeseen.

Tässä pieni luettelo aineistoni tunteisiin viittaavia kommentteja:

- ilme on ymmällään
- olen tyytyväinen
- surullinen ei ole
- värit synkät, mun olo on sellanen tällä hetkellä
- alussa olin epävarma ja hain turvaa kollaaseista
- jotenki mä oon tossa niin apeen näkönen
- alussa oli sellanen olo, että mitenäs tää tästä lähtee
- oli se silleen vapauttavaa että tiesi ettei tän tarvii onnistuu
- se oli vähän tyhmän tuntusta ku tuli sellanen olo ettei oo aikaa tehdä nästisti
- emmää ehkä näytä noin masentuneelta
- ei mulla oo sellanen olo että olen syntyny pensseli kädessä
- tuli hassu olo kun mulla ei oo valkonen paita kun olis pitäny tehdä just toisin päin
- en tuntenu sitä omaks että, no mä vaan katoin mitä tulee ja tein vaan

6.7 Ryhmä kuvien peilinä

Omakeuva-työpajassa myös ryhmä sai kommentoida toisten kuvia. Tässä kohtaa minun tuli ohjaajana olla tarkkana, ettei toisten kuvia tulkita. Ryhmän läsnäololla jo kuvan tekemisen vaiheessa on merkitystä. Huomaamattaankin voi tarkkailla, millaisen kuvan vieressä työskentelevä tekee, mitä värejä hän käyttää. Tekemisen vaiheen näkymättömän vuorovaikutuksen lisäksi kuvista käyty sanallinen vuorovaikutus kävi ilmi loppukeskusteluissa. Tein keskusteluista litteroidun tekstin perusteella poimintoja siitä, mihin asioihin toisten kuvissa kiinnitettiin huomiota. Seuraavassa kirjasin myös, mitä ryhmään liittyen sanottiin.

Osallistujat ilmaisivat, että oli mielenkiintoista saada toisilta palautetta omista kuvista. Toisten töille annettiin kannustavia sanoja, kuten ”se on hieno” ja ”hieno yhdistelmä”. Ryhmän välisessä kommunikaatiossa myös erilaiset hyminät ja hmm-äännähdykset kertovat ryhmän vuorovaikutuksesta. Toisten töitä myös analysoitiin taiteellisella tasolla: ”Toi syventää sitä entisestään” ja ”siinä on tollanen kontrasti huivin ja sun kasvojen välillä”.

Ohjaajat myös peilasivat kommenteillaan osallistujien kuvia, kuten ”Mulle tuli mieleen että tässä näkyy kertomus, tarina tai toive. en oikeastaan oo yhtään yllättyneen että sulla on kirjoittajatausta vahvana”. Kommentit toisten töistä olivat kannustavia. Toisaalta löysin myös yhden negatiivinen kommentin: ”kamalan värinen”.

Palaute kuvista tuli enimmäkseen ohjaajien suusta. Tämä liittyy siihen, ettei osallistujia työpajassa ollut montaa. Niillä kerroilla, joilla osallistujia oli enemmän kuin yksi, myös toiset osallistujat antoivat palautetta. Esimerkiksi eräs osallistuja kommentoi toisen osallistujan kuvan väriyhdistelmää, ja että kuvan tekijän persoona näkyi kuvassa. Tytöt puhuivat myös toisten kuvien hienoudesta. Toisaalta taas yksi kommentti nousi poikkeuksena analysoijan silmille: kamalan värinen”.

7 POHDINTA JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Tässä luvussa esittelen ajatuksiani Omakeuva-työpajan prosessista ja nostan esille ajatuksia siellä esiin nousseista teemoista. Esitän myös joitakin jatkoehdotuksia. Pohdin mikä on Omakeuva-työpajan merkitys Tampereen Tyttöjen Talon yhteiskunnallisissa haasteissa.

7.1 Näkökulmia Omakeuva-työpajaan

Edellisessä luvussa 6 esittelin aineistostani esiin nousevia teemoja. Ne eivät poikkea siitä, mitä jo ennen aineistonkeruuta ajattelin omakuvien tekemisestä. Omakuvien tekeminen herätti kertomaan tunteista, omista haluista ja mieltymyksistä. Ryhmäkeskustelussa vuorovaikutus kuvien äärellä taas oli luontevaa ja ohjaajan rooli keskustelussa keskeinen. Seuraavassa pohdin, minkälaisia päätelmiä analyysin pohjalta voi tehdä.

Omakeuva-työpaja koostui lopulta vain neljästä puolentoista tunnin tapaamiskerrasta. Terapeuttisten tavoitteiden kannalta se lienee liian lyhyt aika muodostaa luottamus-suhde asiakkaan ja ohjaajan välille. Tämä pätee varsinkin Tyttöjen Talon kontekstissa. Eischer ja Tuppurainen (2009, 78) kertovat, että Tyttöjen Talolla käyvät tytöt saattavat käydä Tyttöjen Talolla jopa vuoden, ennen kuin riittävä luottamus esimerkiksi yksilölliseen keskusteluun on saavutettu. Toisaalta Omakeuva-työpajassa sivuttiin myös henkilökohtaisia asioita. Ei voida vetää yhtäläisyysviivaa työpajakertojen määrälle ja sen syvälliselle merkitykselle yksilön kannalta. Toisaalta, voihan Omakeuva-työpajassa nähdä myös taiteellisen ilmaisun kehittymisen tavoitteen.

Aineistoni todentaa uudelleen myös sitä, kuinka kuvista voi syntyä tarinoita. Luvussa 3 puhun omakuvan tekemisen voimasta ja sen avulla nähdyksi tulemisesta. Rakennamme kertomusten kautta identiteettiämme. Voimme kokea itsemme arvokkaiksi, kun meillä on tunne nähdyksi tulemisesta ja kohtaamisesta. Inkeri Sava ja Vesänen-Laukkanen (2004) kertovat Syreenin Taimi -projektissaan, kuinka tilan ja ajan antaminen toiselle näyttää tuottavan kokemuksen kertojan elämästä tärkeänä ja arvokkaana (Sava & Vesänen-Laukkanen 2004, 17). Sava ja Vesänen-Laukkanen jatkavat kuvailua taiteellisesta tarinoinnista. Siinä etsitään jotain, mitä ei vielä tunneta tai mitä ei ole olemassa. Siinä tehdään itselle ja toisille näkyväksi asioita, jotka ovat olleet peitossa ja vailla muotoa (Sava & Vesänen-Laukkanen 2004, 32). Nämä ajatukset limittyvät paljolti yhteen sen kanssa, mitä pohdin jo luvussa 3: omakuvan tekeminen itsestä voi tehdä itsessä olevaa toiseutta, tuntematonta aluettamme näkyväksi. Myös taideterapeuttinen teoria pohjaa mielen kuvien tuomista materiaaliseen muotoon, esimerkiksi kuvallisen työskentelyn kautta.

Niin kuin pienet kertomuksen alut, kuin viittaukset itseen Omakeuva-työpajan loppukeskusteluissa ja omakuvista kirjoitetuissa teksteissä voivat toimia itsetuntemuksen rakennusaineina. Kun puhuu omakuvasta, puhe

viittaa itseen kuvan kautta, eikä suoraan omaan itseen. Esimerkiksi sanotaan ”tässä kuvassa olen” eikä ”minä olen”. Tämä toimii mielestäni etäisyyden ottamisena itseen ja asioihin, jotka itseen liittyvät. Kuvan kautta voimme kohdata myös oman sisäisen toiseutemme. Omakuva-työpajassa tällainen itsessä koetun toiseuden havainnollistuu yhden osallistujan ihmetyksessä hänen tarkastellessaan omia kuviaan: ”Kuka nämä kaikki on tehnyt?”

Itsetuntemuksen kehittymisen kannalta on hyvä nähdä itsensä heijastuma toisen ihmisen sanomisessa tai vaikkapa kuvana paperilla. Teoksessa Taiteeksi tarinoitu oma elämä Minna Strömberg kertoo oppilailleen teettämästä omakuvallisesta työskentelystä. Kun oppilaan minän prosessointi käynnistyy, hän näkee samalla muiden ikätoveriensa työskentelyä ja teoksia, joista voi löytää samankaltaisuuksia omiin nähden olivatpa taustat kuinka erilaisia tahansa. Voi syntyä tilaa ja mahdollisuuksia oman itsen ja toisen erilaisuuden hyväksymiselle (Strömberg 2004, 144).

Nyt katsellessani työpajassa syntyneitä omakuvia, näen voimakkaita tarinoita nuorista naisista. Ohjaajana olen päässyt kuulemaan ja aistimaan osan noista tarinoista myös muussa kuin kuvan muodossa. Antamillani ohjeilla ja tilanteen tunnelman luojana minulla on ollut oma osuuteni syntyneisiin kuviin. Jokaisella Omakuva-työpajaan osallistuneella on myös ollut suhde niihin. Näin Omakuva-työpajassa oli myös yhteisöllisen tekemisen piirre.

Syrjäytymisen ehkäisyn kannalta yhteisöllisyyden elementti on myös olennainen. Yhdessä koetuilla ja jaetuilla tarinoilla jaamme yhteisen kokemuksen, joka jo sinällään voi olla tärkeä omanarvontunteen lisääjä. Vesanen-Laukkanen pohtii, että kenties kuvien aihetta merkityksellisempää on kuvien tekemisen tilanne. Hän pohtii, että juuri ryhmässä työskentely oli tarinatöypajan arvokkain anti, sillä jos kuvien jakaminen jäi kesken-eräiseksi tai puuttui kokonaan, prosessin koettiin jäävän keskeneräiseksi (Sava & Vesanen-Laukkanen 2004, 69). Myös opinnäytetyöni aineiston perusteella juuri kuvien jakaminen ja niistä saatu palaute koettiin mielenkiintoiseksi. Myös aineistoni analyysin perusteella ryhmän vuorovaikutus Omakuva-työpajassa on oleellinen. Jo kuvien tekeminen tapahtui pienessä tilassa, jossa osallistujat ja ohjaajat ovat fyysisesti lähellä toisiaan. Kommunikaatio ryhmän välillä alkoi jokaisella tapaamiskerralla aloituksesta. Fyysisen tilan vuoksi uskon sen jatkuneen myös kuvien tekemisen yhteydessä (ks. kuva 3).

Minulle on erityisesti jäänyt mieleen eräs aineistostani pompannut lausahdus: ”kuin eläisin lapsuuttani uudelleen”. Tämä tapahtui tilanteessa, jossa kyseinen asiakas sai työskennellä itselleen luontevaan nopeaan ja kokeilevaan tapaan. Lausahdus muistuttaa myös leikinomaisuudesta, joka taide-työskentelyyn liitetään. Sava ja Vesanen-Laukkanen (2004) tuovat tälle näkökulman, jossa taidetyöskentely voi leikinomaisuudessaan avata uusia suuntia tavallamme ymmärtää elämää (Sava & Vesanen-Laukkanen 2004, 32). Myös kuvataideterapiassa puhutaan leikillisyydestä. Leikillisuus tuo taidetyöskentelyyn mielestäni sopivan etäisyyden mielen sisäisiin aiheisiin. Asiakkaan viittaaminen lapsuuteen vapaan kuvallisen työskentelyn

yhteydessä kertoo myös siitä asenteesta, joka liitetään sen kaltaiseen toimintaan. Leikillisuus ei tarkoita silti lapsekkuutta tai asioihin suhtautumista kepeästi.

Luvussa 6 esittelin omakuvat liittäen kuvatekstiin jonkin kuvan tekijän kommentin kyseisestä kuvasta. Kuvien katsoja voi eläytyä kuvien puhuttelevaan tarinaan. Ja näin tarinallinen jatkumo on saanut alkunsa. Omakuva-työpajassa syntyneet kuvat näen tekijöiden nähdyksi ja koetuksi tulemisen esityksenä. Ei voi vähätellä syntyneiden kuvien voimaa. Toki en voi pelkkien kuvien perusteella vetää johtopäätöksiä siitä, miten kuvien tekijät ovat kuvan tekemisen ja jakamisen kokeneet.

Pohdin tässä opinnäytetyössä paljon toiseuden ja syrjäytymisen teemoja suhteessa kuvan tekemiseen. Tummat yhteiskunnalliset tilastot masentuneisuudesta ja päivittäiset uutisemme kertovat synkkää kieltään Suomen henkisestä hyvinvoinnista. Olemme ehkä todella kaikonneet niin kauaksi omasta kuvastamme, ettemme kykene enää näkemään omia tarpeitamme ja halujamme. Opinnäytetyöni aineistosta ja sen analyysistä esiinnousseet teemat, jotka luvussa 6 esittelin, kertovat mielestäni siitä, kuinka Omakuva-työpajan kaltainen toiminta voi olla mukana talkoissa henkisen hyvinvoinnin lisääjänä. Edellisellä tarkoitan, että kaikki me haluamme tulla nähdyiksi niin pienissä ryhmissä, kuin yhteiskunnassakin. Tyttöjen Talon Omakuva-työpajassa nuo tarinat olivat mahdollisia, ja niitä pieneltä osin syntyikin.

Omakuvien tekninen kuvailu nousi usein esiin ryhmäkeskusteluissa ja kuvista kirjoitetuista teksteissä. Yhdestä näkökulmasta Omakuva-työpaja toimi siis taidekasvatuksen palvelijana. Keskustelut herättivät reflektoidaan oman kuvallisen ilmaisun laatua, onnistumista ja voimakkuutta. Esimerkkinä tästä lausahdus on ”tässä uskallan jo voimakkaammin painaa sitä kynää”. Mielestäni tämä palautuu luvussa 3 sivuamaani Marjo Räsänen esittämään malliin kokemuksellisesta taideoppimisesta. Kokemuksen reflektointi voi johtaa ymmärtämiseen. Tämä taas vaikuttaa ilmaisuun ja taitoihin ja niin edelleen. Omakuva-työpajan osallistuja, joka oli kaikilla kerroilla mukana, kertoi jopa töissä ollessaan piirrelleen silmiä, joiden tekniseen onnistumiseen hän monesti omakuvien yhteydessä palasi. Silmien piirtämiseen keskittymällä hän käsitteellisti, reflektoi ja tuotti yhä uudelleen kuvan silmästä, jonka piirtämisessä hän halusi kovasti kehittyä. Mikäli olisin varannut Omakuva-työpajalle pidemmän keston, olisin varmasti tuonut sisältöön entistä enemmän taidekasvatuksellisia ulottuvuuksia. Esimerkiksi juuri Tyttöjen Talolla mediakasvatus, se kuinka lueimme mediatulvaa ja kuinka määrittelemme itseä sen kautta, olisi voinut olla tarkoituksenmukainen aihe. Tyttöjen Talon yksi toimintamuoto onkin mediakasvatus. Aiheesta olisi voinut luoda houkuttelevan nuorten naisten kannalta. Esimerkiksi jonkin kokoontumiskerran tehtävänanto olisi voinut olla ”Minä mediakuvastossa” tai muuta sellaista. Aiheena omakuvan voi tietenkin liittää lähes mihin tahansa muuhunkin kuin mediaan. Varsinkin nuorten naisten kannalta median lukutaito on erityisen tärkeää. Median kuvasto antaa voimakkaita viestejä siitä, millainen pitäisi olla.

Haluan tuoda esiin ajatukseni siitä, kuinka koen Omakuva-työpajan ja omakuvien tekemisen voiman liittyvän yhteiskunnan ja ympäristön luomaan persoonallisuuteemme. Jos annamme ympäristöllemme vallan määrittellä omakuvamme, jäämme toisiksi, uhreiksi. Määrittelemällä ja tutkimalla itse omaa kuvaansa, esimerkiksi maalaamalla omakuvan ja tarkastelemalla sitä, voi kamppailla määrittämisen valtaa itselleen. Erityisesti näen nyky-yhteiskunnan luomat rooliodotukset naisen näkökulmasta. Myös Eischer ja Tuppurainen (2009) tuovat tutkimuksessaan esille median vaikutavuuden juuri tyttöjen identiteettityöhön. Tyttöyden laaja kirjo ei mahdu median kuvastoon (Eischer & Tuppurainen 2009, 18). Edelleen Omakuva-työpajan ideaa voisi laajentaa tehtävänannoin vaikkapa siitä, miten näkee itsensä naisena? Miten näkee itsensä maahanmuuttajana? Nyt, kun työpaja on ohi, tällaiset rajatunnukset tuntuvat yksinkertaisuudessaan nerokkailta. Ja taas, viimeisen Omakuva-työpajan tehtävänanto oli kuvata itsensä haave- tai fantasiaminänä. Se nostatti osallistujan puhumaan loppukeskustelussa ulkonäköön liittyvistä haaveista (ks. kuva 25).

7.2 Ohjaajan ammatillisen kasvun pyrähdys

Asiakkaiden kannalta mietin Omakuva-työpajassa aina kunkin asiakkaan erityisyyttä. Mitä juuri tämä asiakas tarvitsee? Esimerkiksi yksi osallistuja kaipasi minulta tiukkuutta, toinen verbaalisen viestinnän rajoittamista. Yksi kaipasi rohkaisua. Ohjaajan kannalta on mielestäni tärkeää tehdä tällaisia havaintoja. Tampereen Tyttöjen Talon Omakuva-työpajan kaltaisessa pienryhmässä, jossa on vieläpä kaksi ohjaajaa, on tämä myös mahdollista.

Omakuva-työpaja antoi minulle oppitunteja ohjaajuuteen. Etenkin erityisnuorten kanssa ohjaajan läsnäolo ja kuuntelemisen taito korostuu. Myös työpajan aihe, omakuva, on melko herkkä. Jo fyysisesti peiliin katsominen saattaa josta kusta tuntua ahdistavalta. Jälkikäteen ajateltuna, toisella työpajakerralla yhden osallistujan ahdistuminen ja poistuminen ryhmästä saattoi olla juuri peiliin katsomisen laukaisema. Tämä ei tullut hänen omasta puheestaan selville, mutta sitä edeltävässä kuvallisessa tehtävässä hän ei vielä osoittanut selviä ahdistumisen merkkejä. Juuri tämänkaltaisiin tapahtumiin eivät silti ohjaajankaan konstit ulotu, varsinkin, jos asiakas ei ole ennalta tuttu. Ohjaajan tulee silti olla herkkä tällaisille reaktioille.

Pohdin ohjaajan kannalta myös esimerkiksi sitä, miten hienoa oli, että esimerkiksi Ikran tuli Omakuva-työpajaan edes yhden kerran. Hän oli erittäin ujon ja jännittyneen oloinen ja hänen suomensa heikko. Hän teki silti valtavan harppauksen omakuvallaan suhteessa croque-piirroksensa (ks. kuvat 7 ja 11). Päivittelimme tätä myös apuohjaajan kanssa moneen kertaan Omakuva-työpajan jälkeenkin. Hänen kuvansa oli tehnyt ainakin meihin vaikutuksen. Mietinpä vain, minkälainen kuvallisen, tai muunkin, kehityksen prosessi olisi voinut käynnistyä, jos olisin saanut sitoutettua hänet ryhmään. Samoin ajattelen myös Fahmidan kohdalla. Hänen kuvansa ovat todella ilmaisuvoimaisia (ks. kuvat 13, 19-21). Hänen kohdallaan pohdin myös, kuinka kuvien kautta hän kertoi itsekin tuovansa esiin muun muassa synkkää oloaan. Hän kertoi keskustelussa, ettei halua näyttää ulospäin synkkää oloaan, vaan olla iloinen. Omakuvien kautta hän sai kertoa meille jotain sisäisestä maailmastaan.

Kulttuurin voima on mielestäni kiistaton. Omakekuvan tekemisen vaikutus on ainakin omalla kohdallani ilmeinen. En silti ryhmätoiminnan ohjaajana tai suunnittelijana pidä kyseistä metodia mitenkään korvaamattomana. Aineistoni analyysiin nojaten se voi antaa eväitä oman itsen pohdiskeluun ja kuvien jakaminen antaa edelleen peilaamisen lisän. Omakekuva on mielestäni silti vain yksi tekniikka, jonka avulla esimerkiksi erityisnuoria voi ohjata ja opettaa tulemaan tietoisemmaksi ympäröivästä yhteiskunnasta ja omasta paikasta siinä. Toisaalta sen oivallisuus juuri syrjäytymisuhan alla olevien nuorten kanssa liittyy Omakekuva-työpajassa nousseen aiheen, omien halujen ja mieltymysten pohtimisen (ks. luku 6.8), osuvuuteen.

Yhtä kaikki, Omakekuva-työpajan toteuttaminen ja ohjaaminen sekä sen kautta syntynyt pieni tutkimusmatkani on ollut antoisa. Emme voi kuvata kaikkea sanoin. Sanat toimivat silti merkityksenantajina ja ymmärryksen lisääjinä suhteessa tekemisiin ja teoksiin. Tämän opinnäytetyön myötä tuntuu hyvältä antaa rattaisten pyöriä yhä uusille poluille ja jatkaa kurkotamista yhä korkeammille kallioille.

omakuva

*heijastus käteni kautta
puhun omalle kuvalleni
siitä
siinä
se on puheenvuoro
tästä hetkestä
menneestä ja tulevasta*

*oman kuvani asetan alttiiksi
muovaan sitä yhä
uudelleen ja uudelleen*

*joillekin näytän pintaa
toisille kuorenalaista
joillekin käännän myös toisen poskeni*

*puhun sillä
juuri tällaisena kuin olen*

*naisena
taiteilijana
urheilijana
heikkona ja voimakkaana
surkeana ja voittajana
koittajana ja soittajana*

*etsin yhä uusia teitä
joita en vielä löytänyt*

Katri Kempas 2010

LÄHTEET

Ahtola-Moorhouse, L. 2000. Ja kukaan ei tiedä millainen olen. Helene Schjerfbeckin Omakuvat 1878-1945. Sulkava: Kustannusosakeyhtiö Taide Helsinki.

Anttila, P. 2006. [Tutkiva toiminta ja ilmaisu, teos, tekeminen](#). Hamina: Akatiimi.

Eischer H. & Tuppurainen J. 2009. Tyttöjen Talo on kuin avoin koti. Settlementinuorten liitto ry: Helsinki.

Eskola J. & Suoranta J. 1998. Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.

Hentinen H. 2009. Monitasoinen merkitysten muotoutuminen. Teoksessa. Taideterapian perusteet. Rankanen M., Hentinen H. & Mantere M-H. 2. painos. 2009. Hämeenlinna: Kariston Kirjapaino Oy.

Hirsijärvi, S. Remes, P. & Sajavaara, P. 2007. Tutki ja kirjoita. Keuruu: Gummerus.

Känkäinen, P. 2003. Yksinäisyydestä liittymiseen: aikatila elämäkerronnallisessa työssä. Teoksessa Taide ja toseus: syrjästä yhteisöön. Krappala M. & Pääjoki T. (toim.) 2003. Jyväskylä: Gummerrus Kirjapaino Oy.

Löytty, O. 2005. Kuka pelkää mustavalkoista miestä? Toiseuttavan katseen rajat. Teoksessa Rajanylityksiä. Tutkimusreittejä toiseuden tuolle puolen. Löytty O. (toim.) 2005. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Mäkiranta, M. 2006 Kamera kääntyy itseän. Valokuvataiteellinen omakuva prosessina. Teoksessa Kuvakultuuria. Puheenvuoroja kuvista ja kuvakulttuurista ja kuvallisesta kulttuurista. Mäkiranta M. & Brusila R. (toim.) 2006. Rovaniemi: Gummerrus Kirjapaino Oy.

Nitovuori, L-M. 2004. Tyttökansio. Upea minä -tyttöprojekti. Helsinki: Settlementinuorten liitto ry.

Mantere M-H. 2009. Taiteen ja terapian yhteinen kuva: Taide on sielun ruokaa. Ilman ruokaa sielu näivettyy. Teoksessa Taideterapian perusteet. Rankanen M., Hentinen H. & Mantere M-H. 2. painos. 2009. Hämeenlinna: Kariston Kirjapaino Oy.

Ojansuu, J. 2008. Lankeemus. Vantaa: Hansaprint Oy.

Parente-Capkova, V. 2005. Nainen – kenen toinen? 1900 –luvun alun uusi nainen sukupuolirajojen rikkojana. Teoksessa Rajanylityksiä. Tutkimusreittejä toiseuden tuolle puolen. Toim. Löytty O. 2005. Tampere: Tammerpaino Oy.

Rankanen M. 2009. Kuvataiteen erityispiirteet terapian jäsentäjinä. Teoksessa Taideterapian perusteet. Rankanen M., Hentinen H. & Mantere M-H. 2. painos. 2009. Hämeenlinna: Kariston Kirjapaino Oy.

Räsänen, M. 2000. Sillanrakentajat. Kokemuksellinen taiteen ymmärtäminen. Jyväskylä: Gummerrus Kirjapaino Oy.

Räsänen, M. 2008. Kuvakulttuurit ja integroiva taideopetus. Gummerrus kirjapaino Oy. Jyväskylä.

Sava I. 2003. Olet hyvä hänelle. Puhetta välittämisen taiteesta. Teoksessa Taide ja toiseus: syrjästä yhteisöön. Krappala M. & Pääjoki T. (toim.) 2003. Jyväskylä: Gummerrus Kirjapaino Oy.

Sava I. & Vesänen-Laukkanen V. (toim.) 2004. Taiteeksi tarinoitu oma elämä. Juva: Bookwell kustannus Oy.

Savolainen, M. 2008. Maailman ihanin tyttö — The Loveliest Girl in the World. Helsinki: Blink Entertainment Oy.

Strömberg, M. 2004. Junttaan minuuteni multa, ravitsen juuriani menneellä, kasvatan oksillani tulevaa. Minä itsessäni, suvussani ja ympäristössäni. Omaelämäkerrallista työstämistä kuvataiteen keinoin. Teoksessa Taiteeksi tarinoitu oma elämä. Sava, I. & Vesänen-Laukkanen V. (toim.) 2004. Juva: Bookwell kustannus Oy.

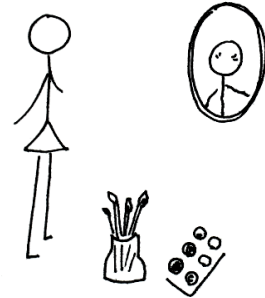
Tampereen Tyttöjen Talo 2004-2005. Sivut: Ahti Kaukovuori. www.tytto.fi. Viitattu 2.5.2010.

Tampereen Tyttöjen Talo. n.d. Sukupuolisensitiivisen tyttöryhmän ohjaaminen.

Omakeuva-työpajan malli

Työpajan kesto:

Omakeuva-työpajan terapeuttisuuden kannalta sen on hyvä rakentua vähintään viidelle kokoontumiskerralle. Jokaisen kokoontumiskerran sopiva kesto on noin 2-3 tuntia.

Omakeuva-työpajan prosessin rakenne:

Prosessin rakenteessa voi käyttää esimerkiksi Mimmu Rankasen esittämää mallia luovan prosessin etenemisestä. (Taideterapian perusteet. 2009. 2. painos. Rankanen M., Hentinen H., Mantere M-H.). Prosessin keskivaiheilla luovuus on korkeimmillaan, jonka jälkeen prosessi etenee asteittain kohti päättymistä. Tämän voi ottaa huomioon suunniteltaessa kokoontumiskertoja.

Omakeuva-työpajan kokoontumiskerran rakenne:

1. Lämmittely ryhmään sekä kuvalliseen työskentelyyn.

Tämän on hyvä kestää noin puoli tuntia, varsinkin ryhmän ollessa uusi. Kuvalliseen työskentelyyn on myös tarpeellista virittäytyä jokaisella kerralla.

2. Omakuvan tekeminen

Omakeuvan voi toteuttaa millä kuvallisella tekniikalla huvänsä. Jokaisella kerralla voi tehdä aina uuden omakuvan, tai samaa omakuvaa voi jatkaa vaikka läpi koko prosessin. Tämän vaiheen on hyvä kestää noin tunnin, riippuen kokoontumiskerran kestosta. Myös ohjaaja tai ohjaajat voivat osallistua työskentelyyn, varsinkin työpajan ensimmäisillä kerroilla. Jos osallistujia on paljon tai osallistujat vaativat ohjausta, ohjaajien on syytä jättää omakuva-työskentely väliin.

3. Omakuvasta kirjoittaminen

Tässä vaiheessa tehdystä omakuvasta saa kirjoittaa vapaalla assosiaatiolla. Osallistujia voi tarvittaessa ohjeistaa kirjoittamiseen, kuten mitä kuvassa näkee, minkälaisia värejä kuvassa on ja mitä mistäkin kuvassa olevasta elementistä tulee mieleen. Tälle vaiheelle on hyvä varata aikaa noin viisitoista minuuttia.

4. Ryhmäkeskustelu omakuvista

Tässä vaiheessa ryhmän on hyvä kokoontua rinkiin työskentelytilaan niin, että kaikilla on tehty omakuva vierellään. Tässä vaiheessa ohjaajan rooli on merkittävä, jotta keskustelu pysyy tarkoituksenmukaisella tasolla. Ohjaaja voi ensin aloittaa malliksi kertomalla itse tekemästään kuvasta. Jokainen osallistuja kertoo itse vuorollaan omasta kuvastaan ja ohjaaja voi tarvittaessa ohjeistaa tähän. Kaikki saavat kertoa mieleen nousevia asioita jokaisen kuvan kohdalla. Toisten kuvia tulee kuitenkin kunnioittaa. Ohjaajan on tärkeää ymmärtää kuvien voima.

Ryhmän päättäminen

Syntyvän ryhmäprosessin huomioon ottaen ryhmän päättämisen voi aloittaa asteittain jo viimeisillä kokoontumiskerroilla. Tämä voi konkreettisesti tapahtua muun muassa niin, että ohjaaja tuo asian puheessaan esille.

Viimeisellä kerralla ei välttämättä tehdä aikarajat huomioon ottaen enää ollenkaan uutta omakuvaa. Jos prosessin aikana on syntynyt monta omakuvaa, kaikkien osallistujien kaikki työt asetellaan esille viimeisellä kerralla. Tämä kuvallinen jatkumo on viimeisen kerran kokoontumisekerran kohta 2. , jota kohdissa 3. ja 4. työstetään.

Päätösjuhla prosessille on hyvä järjestää omakuva-työpajan prosessin viimeisellä kerralla.